

Jiří David

Mezi tradicí a realitou. Šlechtický zemský soud na tereziánské Moravě – agenda a složení stavovské instituce v posledních dekadách její existence (1740–1783)

Between the Tradition and Reality. The Provincial Court in Theresian Moravia – Agenda and Personal Structure of the Estates Institution in the Last Decades of Its Existence (1740–1783)

■ **Abstract:** Under Maria Theresa, the provincial courts in Moravia continued to operate along the lines set out in the judicial reforms of 1620–1650. Although the reform efforts of the Theresian system had little direct effect on them, the character of these courts did gradually change. By the early 1740s they were inundated with a backlog of unresolved cases that rendered them slow and unwieldy. Following the cancellation of inactive disputes, however, the number of open cases started to drop rapidly, and by the 1760s the provincial court was accepting an absolute minimum of new lawsuits. This was due less to any restrictions imposed by the state than to a lack of interest among the nobility in pursuing claims in the court. The provincial court continued to sit twice a year, but the reduction in the number of cases meant that the number of sessions in each judicial period also fell considerably. The nearly fifty cases heard by the provincial court in the reign of Maria Theresa were, however, similar in scope to those we are familiar with from the preceding period – property-related lawsuits among the nobility, disputes between monasteries and towns, criminal cases and claims by subject communities against their own landlords. Significant changes can also be discerned in the makeup of the courts, with judges being appointed on the basis of their legal training rather than their social standing or other “merits” and, generally, a far closer correspondence to other types of Theresian court, particularly the royal tribunal. There thus ceased to be a meaningful distinction between the royal and provincial judicial systems in the Theresian period.

■ **Keywords:** Moravia; history of law; administrative history; 18th century; provincial court; Theresian reforms

■ **Klíčová slova:** Morava; právní dějiny; dějiny správy; 18. století; zemský soud; tereziánské reformy

■ **Kontakt:** Muzeum Brněnska – Památník písemnictví na Moravě – davidjiri@seznam.cz

Sotva se najdou ve správních dějinách českých zemí rozporněji hodnocené instituce nežli stavovské úřady a soudy v období po r. 1620. Despekt, s nímž byly po léta posuzovány, plyne z několika zdrojů. Jedním z nich je dlouhodobá tendence hodnotit fungování zemských institucí 17. a 18. století na pozadí předchozího „předbřlohorského“ stavu, jenž vyrůstal z podstatně odlišného společenského a politického rámce. Na předbřlohorském půdorysu plnily stavovské kolektivní orgány řadu funkcí vymykajících se úzké správní účelovosti – reprezentovaly suverenitu země jakožto svébytného politického celku či přinejmenším ztělesňovaly na tuto suverenitu politický nárok a sloužily jako významný sebeidentifikační rámec pro zemskou šlechtickou elitu. Razance, s níž se v českých zemích v průběhu dvacátých let 17. století prosadil panovnický mocenský koncept, který můžeme zjednodušeně popsat jako bezvýhradnou koncentraci státní suverenity v panovnických rukách, zcela vylučovala jakékoli reminiscence zmíněných autonomizačních politických funkcí stavovských institucí. Změna politického koncep-

tu vedla v následujících dekadách k nutnosti hledat nový modus vivendi mezi mocenským centrem a politickými reprezentacemi jednotlivých zemí, který by byl s to integrovat organizační potenciál tradičních institucí, mocenské zájmy nových elit a aktuální potřeby monarchie.¹

Proměny stavovského soudnictví mají v tomto procesu specifické postavení. Ačkoli je zřejmé, že k nim vedla stejná politická cesta, výkon práva vykazuje svébytné vývojové tendence, které lze jen zčásti přičítat přesunu státní suverenity, neboť stejnou měrou se na nich podílelo úsilí o zefektivnění a vyšší exaktnost soudních řízení. Politické události se z tohoto pohledu jeví více jako faktor akcelerační, a nikoli ve všech ohledech iniciační. Apriorní podceňování „royalizovaných“ zemských soudů, které po roce 1620 obdržely nová procesní pravidla, řídily se psaným právem a jejich nálezy mohly být podrobeny přezkumu dvorskou kanceláří, se odrazilo ve slabém zájmu o jejich reálné fungování. Klasická právněhistorická kompendia se proto v návaznosti na starší tzv. státoprávní literaturu zpravidla soustředila na popis změn, které pro postavení zemských soudů znamenalo vydání nových zemských zřízení.² Vznikl tak základní rámec výroků o zemském soudnictví 17. a 18. století, jenž se vyznačoval značnou statickostí a tendencí konstruovat obraz zemských soudů jako jasně kompetenčně vymezených institucí, jednoznačně a bezrozporně zasazených do správního systému českých zemí.³ Jako jediné rozšíření tohoto rámce sloužily po řadu let pouze popularizační práce Jiřího Klaboucha, které věnovaly pozornost také ukotvení zemského práva v dobových právních teoriích a současně se opíraly o dobrou autorovu znalost soudní praxe.⁴ Převládající stereotypní pohled na fungování zemského práva v barokní době pak dále

¹ V posledních přibližně dvaceti letech probíhá intenzivní výzkum tohoto komplikovaného a nijak přímočarého procesu. Zaměřuje se však dominantně na sféru politiky – fungování zemských sněmů, proměny finančního systému monarchie, popř. na (de)centralizované vypořádávání se s organizačními úkoly spojenými s válečnými událostmi. Srv. sborníky Petr MAŤA – Thomas WINKELBAUER (edd.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, Stuttgart 2006 (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, Bd. 24); Gerhard AMMERER et al. (edd.), *Bündnispartner und Konkurrenten der Landesfürsten? Die Stände in der Habsburgermonarchie*, Wien 2007 (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsschreibung, Bd. 49); Peter RAUSCHER (ed.), *Kriegsführung und Staatsfinanzen. Die Habsburgermonarchie und das Heilige Römische Reich vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Ende des habsburgischen Kaisertums 1740*, Münster 2010 (Geschichte in der Epoche Karls des V., Bd. 10); a první monografické zpracování, vztahující se k poměrům Dolního Rakouska: Shuichi IWASAKI, *Stände und Staatsbildung in der frühneuzeitlichen Habsburgermonarchie in Österreich unter der Enns 1683–1748*, St. Pölten 2014 (Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde, Bd. 53).

² Bez nároku na úplnost viz např. Karel KADLEC, *Přehled ústavních dějin Moravy*, Praha 1926; Václav VANĚČEK, *Dějiny státu a práva v Československu do r. 1945*, Praha 1975; Karel MALÝ, *Dějiny českého a československého práva do r. 1945*, Praha 1999; Karolina ADAMOVÁ, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, Praha 2005.

³ Nelze však popírat, že i tento normativní přístup, vycházející prakticky výlučně z popisu a komentování existujících normativů, v minulosti přinesl cenné výsledky. Příkladem jsou komparativní rozbor procesního práva platného u zemských soudů v Čechách a na Moravě – Marta KADLECOVÁ, *Verneuerte Landesordnungen in Böhmen und Mähren (1627–1628). Das prozessuale Vorverfahren*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 120, 2003, s. 150–179; TÁŽ, *České a moravské zemské právo procesní v první polovině 17. století*, Praha 2005.

⁴ Jiří KLABOUCH, *Osvícenské právní nauky v českých zemích*, Praha 1958; TÝŽ, *Staré české soudnictví. Jak se dříve soudilo*, Praha 1960.

oživovaly pouze biografické a prosopografické studie, jimž se dařilo právní dějiny přece jen více „zvalidňovat“ a přihlížet k jejich sociálnímu kontextu.⁵ Teprve v posledních letech, zdá se, začíná docházet k obratu a ke slovu se stále více dostávají otázky zaměřené na reálné fungování šlechtických soudů, přičemž doslova průkopnickou roli v tomto ohledu hrají minuciózní analýzy konkrétních sporů, které u zemského a purkrabského soudu vedl František Antonín Špork.⁶

Zvláštní otázkou, k níž zvláště starší historiografie cítila potřebu se vyjádřit, byla míra, do níž je oprávněně uvažovat o zemských soudech po r. 1627/28 jako o stavovských institucích. Napětí mezi doplněním adjektiva „královský“ do jejich oficiálního označení, způsobem doplňování skrze dvorské rozhodnutí a panovnickou legitimizaci veškeré jejich činnosti na straně jedné a reálným složením z příslušníků zemských stavů a relativně velkou rozhodovací autonomií na straně druhé vedlo k velmi různorodým řešením. Soustřeďují-li se výklady v novodobých právněhistorických kompendiích především na výčet odejmutých kompetencí a ztrátu samostatnosti zemských soudů, pak starší literatura tzv. státního práva se ze známých aktuálně politických důvodů snažila více zdůrazňovat „přesbělohorské“ kontinuity.⁷ Cestu k řešení dilematu však svého času naznačil již Bohuslav Rieger, jenž terminologicky odlišoval „zroyalizování“ zemských soudů od jejich „postátnění a zbyrokratizování“, k němuž podle jeho přesvědčení až do sklonku 18. století ani v náznu nedocházelo.⁸ Důkazy, které pro

⁵ Hermenegild JIREČEK, *Právníký život v Čechách a na Moravě v tisícileté době od konce 9. do konce 19. století*, Praha 1903; Valentin URFUS, Václav Arnošt Markvart z Hrádku, šlechtický právník, zemský hodnostář a manufakturní podnikatel. (K problematice feudálního stavovství v pobělohorských Čechách), *Právněhistorické studie* 29, 1989, s. 91–101; TÝŽ, *Nejvyšší zemský sudí František Karel Přehořovský, barokní velmož, právník a ekonom v Čechách na počátku 18. století*, *Právněhistorické studie* 31, 1990, s. 194–208. Karolina ADAMOVÁ – Antonín LOJEK, *Právníci doby osvícenské*, Praha 2014. Připomenout je třeba také zdařilou diplomovou práci Filip KOMÁREK, *Moravští zemští advokáti v 2. polovině 17. století a jejich knihovny*, magisterská diplomová práce, Historický ústav FF MU, Brno 2008. Slabý zájem o stavovskou soudní instituci kontrastuje s pozorností, jež byla v soudnictví věnována sféře zeměpanské, městské či vrchnostenské. Příkladem budiž množství studií z posledních deseti let, které se věnují pražskému apelačnímu soudu: Klára WOITSCHOVÁ, *Ortelní manuály a knihy protokolů apelačního soudu v Praze z let 1548–1783*, *Paginae historiae* 16, 2008, s. 545–588; TÁŽ, „...což slušného a spravedlivého jest ředrovati...“ *Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783*, Pelhřimov 2010; Lubomír NOVOTNÝ, *Kauza „Abeles“*. *Příklad řízení v trestní věci před apelačním soudem na sklonku 17. století*, in: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník ze 17. odborné konference Olomouc*, 5.–6. listopadu 2008, Olomouc 2009, s. 199–225; TÝŽ, *Apelační soud ve 2. polovině 17. století*. (Vliv instrukcí Ferdinanda III. na činnost apelačního soudu), in: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 20. odborné konference Olomouc* 20.–21. září 2011, Olomouc 2012, s. 47–55; Boris ŠALAK, *Apelační soud v letech 1749 až 1790 (1850)*, magisterská diplomová práce, Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK, Praha 2011.

⁶ Ignác Antonín HRDINA – Hedvika KUCHAROVÁ, *Kacířský proces s hrabětem F. A. Šporkem v právně historickém a teologickém kontextu*, Ostrava 2011; Ignác Antonín HRDINA, *Proč hrabě Špork seděl ve vězení pro dlužníky? Právně historická analýza jednoho sporu hraběte Šporka s advokátem Neumanem*. (K 350. výročí narození hraběte Františka Antonína Šporka), Ostrava 2013; TÝŽ, *Záhady kolem smrti Anny Kateřiny Šporkové: historicko právní studie z manželského práva*, Praha 2017.

⁷ Valentin URFUS, *Pobělohorský absolutismus a literatura českého státního práva*, *Acta Universitatis Carolinae, Studia historica* 36, 1989, s. 55–61.

⁸ Bohuš RIEGER, *O záměru Marie Terezie zreformovat stavovské soudy v Čechách*, in: Karel Kadlec (ed.), *Drobné spisy Bohuše svobodného pána Riegera I*, Praha 1914, s. 79–98.

své tvrzení přinesl, jsou dvojího rázu. Jednak vycházejí ze složení zemských soudů, na nichž i podle Obnoveného zřízení měli zasedat představitelé panského a rytířského stavu disponující inkolátním právem a deskovými statky. Jednalo se tedy o osoby oprávněné účastnit se současně zemských sněmů, s nimiž se soudy nadále personálně překrývaly. Pohled do sněmovní praxe tuto hypotézu potvrzuje. Minimální garantovaný průnik zemských sněmů a soudů zajišťovala skupina nejvyšších úředníků, v praxi však panský a rytířský stav na sněmech z velké míry zastupovali právě členové zemského soudu, kteří tak spoluvytvářeli stabilní jádro stavovské reprezentace.⁹ Druhý Riegerem uváděný důvod se vztahuje k samotné podstatě rozhodování zemských soudů, které se opíralo o tzv. *judicium parium*, tedy tradiční, v zásadě středověký princip rovnorodosti souzených a soudících. Právě tento přetrvávající aspekt lze podle Riegera navzdory všem procesním změnám považovat za neklamný znak ukotvení zemských soudů v mnohasetleté tradici stavovského soudnictví.¹⁰

Přítomná studie si k úvahám o charakteru zemských soudů na Moravě v tereziánském období bere Riegerovo podtrhnutí stavovského charakteru těchto institucí jako východisko. Přirozeně zde nepůjde o to, rekonstruovat zemský soud za každou cenu jako silný stavovský orgán srovnatelný ve všech funkcích s jeho předbělohorským předchůdcem. Naši snahou naopak bude položit si otázku, nakolik má toto dělení v podmínkách tereziánské doby vůbec smysl. Pokusíme se zachytit míru kontinuity soudní instituce, která od ustavení soudního systému kolem poloviny 17. století fungovala až do roku 1783 bez výraznějších změn a v rovině platného práva unikla vyjma několika dílčích opatření i tereziánskému reformnímu úsilí. Ačkoli tlak na vnitřní proměnu, zjednodušení, unifikaci a větší exaktnost zemských soudů v dědičných zemích po r. 1750 nepochybně existoval, v praxi je až do zavedení jednotného trojinstančního soudnictví na počátku osmdesátých let nepostihla žádná zásadní normativní restrikce či reforma. Bylo-li pro tereziánský státní aparát relativně snadné přikročit k rekonstrukci vrchnostenského a městského soudnictví,¹¹ šlechtické soudy, kodifikované ve

⁹ Účast přísedících zemského soudu na sněmech v apelativní rovině požadovaly i dvorské úřady, viz např. reskript z 25. října 1705 adresovaný moravskému sněmu, požadující, aby se členové duchovního stavu, nejvyšší zemští úředníci a přísedící zemského soudu pravidelně účastnili sněmovních zasedání. Viz Kayserl. Declaratorien, Novellen, Pragmaticalische Rescripte, der Böhm. und Mähr. Landes-Ordnung, Landtag Schlüsse, Stadt- und allgemeine Kayserl. Rechte. Knihovna Benediktinského opatství v Rajhradě, sign. R 234, T. 11, nefol. (heslo Landtag). K citovanému rukopisu blíže viz Jiří DAVID, *Raněnovověké právníké rukopisy ve sbírce rajhradského kláštera*, in: Sborník Muzea Brněnska, Brno 2016, s. 48–63.

¹⁰ „Vnitřním jádrem těchto stavovských forem v soudnictví bylo vždy ještě *judicium parium*, obecná to zásada středověkého společenského zřízení. Ze zásady té plynul požadavek, aby jednotlivé třídy stavovské samy účastnily se činnosti soudní, aby soudy měly zařízení kolegiální a byly souzeny osobami stavem rovnými, tedy chovajícími podobné zájmy stavovské a jistou nezávislost společenskou. Tímto požadavkem namnoze stálo i padalo zřízení stavovské a s ním spojená zemská ústava. Teprve nová idea obecné rovnosti občanské před zákonem zrušila onu starou zásadu feudální či stavovskou ve prospěch jediného zvláštního stavu soudců zeměpanských.“ B. RIEGER, *O záměru*, s. 83.

¹¹ Z pohledu soudního systému spočívala hlavní změna v přetvoření královského tribunálu na odvolací soud pro městské a „nižší“ (tj. vrchnostenské) soudy prostřednictvím reskriptu z 1. května 1753. K tomu blíže viz Christian D'ELVERT, *Zur Oesterreichischen Verwaltungs-Geschichte, mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder*, Brünn 1880 (Schriften der Historisch-statistischen Sektion, Bd. 24), s. 358–364; nověji viz Zbyněk SVITÁK, *Z počátků moderní byrokracie. Nejvyšší zeměpanský úřad na Moravě v letech 1748–1782*, Brno 2011, s. 108–111.

starobylých zemských zřízení, vykazovaly o mnoho větší míru autonomie a vývojové setrvačnosti. Úsilí o reformu zemských soudů tak v obecných rysech kopíruje osudy snah o kodifikační unifikaci právního systému jako celku.¹²

Přestože se toho v normativní rovině změnilo jen velmi málo, jak dále uvidíme, už od padesátých let 18. století zemské soudy doslova hynuly na úbytě. Otázka, na niž budeme hledat odpověď, tedy zní, nakolik a k jakým účelům byla tato soudní instituce na sklonku své existence využívána a nakolik byla ve druhé polovině 18. století schopna naplňovat společenské funkce, jež jí byly vtisknuty prostřednictvím reforem před více než sto lety. Za tímto účelem bude nutné provést základní rozbor toho, čím a v jaké míře se zemský soud zabýval. Popis jakékoli raně novověké instituce se pak stěží obejde bez alespoň rámcového zřetele k jejímu personálnímu složení.¹³ Budeme se tedy zabývat též otázkou, kdo v letech 1740–1783 tvořil moravský zemský soud, jaká kritéria vedla k zisku soudcovské hodnosti a nakolik se zemský soud personálně prolínal s ostatními složkami tereziánského správního systému.

Zemské soudy v letech 1625–1740

K obnově zemských soudů bylo na Moravě přikročeno poměrně záhy po porážce stavovského povstání, první soud se měl konat již v podzimním termínu roku 1624, vinou výhradně vnitrozemských konfliktů vztahů se však nakonec konal až v lednu 1625.¹⁴ Stalo se tak ještě před publikováním nového zemského zřízení, na jehož přípravě se v téže době již intenzivně pracovalo.¹⁵ S prvním pobělohorským soudem započala čtvrtstoletí trvající fáze reforem moravského soudního systému. Na jejím počátku stálo zasazení zemských soudů do pevného normativního rámce Obnoveného zřízení zem-

¹² K reformnímu úsilí Marie Terezie, dvorské kanceláře a nejvyššího soudu, vztahujícímu se k zemskému soudnictví českých zemí podrobně viz citovaná Riegerova studie. Dále viz klasické práce Philipp Ritter HARRAS VON HARASOWSKY, *Geschichte der Codification des Civilrechtes*, Wien 1868; TÝŽ, *Der Codex Theresianus und seine Umarbeitungen I–III*, Wien 1883–1884 (dostupné online v databázi Rakouské národní knihovny ALEX, *Historische Rechts- und Gesetzestexte Online*, alex.onb.ac.at, cit. k 10. 7. 2017); Friedrich MAASBURG, *Geschichte der Obersten Justiz-Stelle in Wien (1749–1848)*, Prag 1879. Jelikož veškeré snahy o komplexní reformu zemských soudů selhaly, zůstává nejkomplexnější normou, jež jim byla v tereziánském období adresována, nový procesní řád, vydaný v r. 1753 pro Čechy a v r. 1760 pro Moravu. Ten je však velmi konzervativní a pouze zpřesňuje již platné právo. Viz patent *Kayserl. Königl. Pragmatica die Neue Process-Ordnung betreffend*, dd. Wien den 23. Januarii 1753 (dostupné na books.google.com, cit. k 23. 12. 2017); záznam o publikaci nového procesního řádu viz MZA, f. A3, inv. č. 794, fol. 289–290.

¹³ Hledisko personálního složení soudních institucí v poslední době ukázkovým způsobem zohledňují práce K. WOITSCHOVÁ, „... což slušného a spravedlivého jest ferdovati...“, Petr MAREŠ, *Soupis předsedících komorního soudu Českého království v letech 1527–1620*, Praha 2013; Marek STARÝ, *Přední klenot zemský. Větší zemský soud království českého v době rudolfínské*, Praha 2014.

¹⁴ Podrobněji viz Jiří DAVID, *Moravské právo a problém absolutismu. Sociální profil moravského zemského soudu v 17. a 18. století*, in: Libor Jan – Dalibor Janiš (edd.), *Ad iustitiam et bonum commune. Proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku*, Brno 2010 (Edice Země a kultura ve střední Evropě, sv. 13), s. 212–243.

¹⁵ František HRUBÝ, *První pokusy císaře Ferdinanda II. o změnu moravské ústavy po Bílé hoře*, in: Sborník prací věnovaných prof. dru Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám, Praha 1931, s. 137–145.

ského (1628), které s sebou přineslo v minulosti již vícekrát popisované procesní inovace a omezení suverenity soudů skrze odstranění inapelability jejich rozsudků. Vnější podoba zemských soudů však úzce korespondovala s předbělohorskými zvyklostmi. Mezi ně patří např. fixní rozdělení soudních přísedících mezi panský a rytířský stav v poměru 14 : 6, zasedání soudů čtyřikrát ročně ve stabilních termínech, a to střídavě v obou hlavních zemských městech, dále na soudy navázané otevírání zemských desek a konání tzv. posudků, jež byly určeny pro exekutivní fázi soudních procesů. I přes razanci, s níž bylo nové zřízení v Čechách a na Moravě prosazeno, nevešel nový soudní řád do praxe ihned. Ačkoli od svého vydání představoval aktuálně platné zemské právo, prakticky veškerá soudní agenda třicátých a čtyřicátých let pocházela z období před stavovským povstáním a řídila se tedy starým zemským zřízením. Zemský soud byl těmito případy doslova zavalen – rychlému vyřizování této agendy bránila nejen zdoluhavost procesních pravidel, ale i nepravidelnost soudních zasedání, jejichž oficiální termíny nebyly v praxi dodržovány. Tento neuspokojivý stav byl jedním z důležitých motivů, které vedly r. 1636 k založení nové zeměpanské soudní instituce – královského tribunálu, který měl procesně jednodušší část této agendy převzít a coby permanentně fungující orgán ji ve zrychleném řízení rozsuzovat.¹⁶ Tzv. sumární pře, u nichž nebylo třeba provádět složitá důkazní řízení, zůstala tribunálu nastalo – zemský soud byl tak ochuzen o část své agendy, avšak nadále si udržel postavení předního justičního orgánu v zemi, a to jak v právní rovině coby instance určená pro významnější kauzy, tak i v rovině symbolické, již oproti tribunálu odpovídalo i aristokratické personální složení. Poslední důležitý mezník v proměnách zemského soudnictví přinesla reforma deskového úřadu. Z výročně otevíraných zemských desek se stal celoročně fungující orgán, centralizovaný do jednoho královského města. Z pohledu soudnictví se v této reformě odrážela nová procesní pravidla, přenášející těžiště důkazního řízení do písemně vedené přípravné fáze procesu. Pro zemské soudy se tak z deskového úřadu stal důležitý servisní orgán, který v průběhu celého roku evidoval procesní posuny v jednotlivých kauzách. Zemské desky v podstatě přejaly veškerou písemnou administraci spojenou se soudním řízením: přijímaly nové půhony, odpory, repliky a další písemné procesní položky a z těchto záznamů připravovaly podklady pro soudní jednání, následně se podílely na exekuci rozsudku a vyčíslení soudních nákladů.¹⁷ V těsné návaznosti na reformu zemských desek byly v krátkém čase vydány dva další normativy, jimiž se změnilly některé podstatné náležitosti zemských soudů definované Obnoveným zříze-

¹⁶ Založení zeměpanského úřadu bylo připravováno již o několik let dříve, jako předobraz zřejmě sloužil dolnorakouský zeměpanský *Regiment*. S jeho uvedením v život však dvůr čekal do úmrtí Františka z Dietrichsteina, jenž vytvoření kolegiálního úřadu blokoval. Ačkoli tribunál vznikl krátce po kardinálově skonu, první desetiletí jeho fungování byla poznamenána institucionální nestabilitou, provázenou hledáním vhodného sídla a postupným ustalováním úředních procedur. I proto byla efektivita královského tribunálu v soudní oblasti zpočátku velmi limitovaná. K procesu institucionalizace královského tribunálu viz Jiří RADIMSKÝ, *Tribunál 1636–1783 (Vývoj královského úřadu moravského v době pobělohorské)*, dizertační práce FF UJEP, Brno 1946; TÝŽ, *C4. Tribunál. Sbírka normálí z let 1628–1782. Inventář*, Brno 1956; Vladimír VAŠKŮ, *Studie o správních dějinách a písemnostech moravského královského tribunálu z let 1636–1749*, Brno 1969; Kristýna MICHALCOVÁ, *Královský tribunál – příspěvek k problematice přesídlování moravského úřadu v 17. století*, magisterská diplomová práce, Historický ústav FF MU, Brno 2007.

¹⁷ Karl Joseph DEMUTH, *Geschichte der Landtafel im Markgrathume Mähren*, Brünn 1857, s. 190–202.

ním – vzhledem k věcnému omezení agendy a přenesení většiny administrativní zátěže na zemské desky byl počet ročních soudních termínů snížen ze čtyř na dva (tříkrálový a svatotrojický) a soudy začaly zasedat výhradně v Brně. Permanentní fungování zemských desek také umožnilo zcela zrušit institut posudků.¹⁸

Do úspěšně probíhajícího reformního procesu ve čtyřicátých letech zasáhly válečné události. Nebezpečí plynoucí z trvalé švédské přítomnosti na Moravě způsobilo, že v letech 1642–1650 žádný zemský soud nezasedal a činnost soudů se obnovila až po odchodu švédských vojsk. Teprve v tomto okamžiku začaly být v praxi uplatňovány změny připravované po více než dvě desetiletí a na konečně ustáleném institucionálním rozvrhu se pak až do tereziánského období nic podstatného nezměnilo. Zemské soudy až na naprosté výjimky zasedaly s železnou pravidelností dvakrát ročně, přičemž jeden soudní termín zabral zpravidla 20–25 dní, během nichž se uskutečnilo v průměru necelých dvacet sezení.¹⁹ Soud fungoval dominantně pro šlechtickou složku společnosti, avšak mezi spornými stranami jsou zachytitelné i kolektivní právnické osoby – města a kláštery. Věcně mezi spory převládala různorodá majetková problematika, ať už se týkala finančních dluhů, hranic panství, dědických řízení či uzavřených smluv. Trestněprávní záležitosti se na zemský soud dostávaly v podobě tzv. fiskálních pří, u nichž v roli žalobce vystupoval královský prokurátor. Formálně ve druhé polovině 17. století nadále přežívaly instituty tzv. postranních pří, a to jak selských roků, při nichž poddaní žalovali svou vrchnost, tak i sporů o čest. Postranní pře se však v praxi již vyskytovaly jen sporadicky a od počátku 18. století je v obou věcných oblastech již plně nahradily spory zahajované pūhonem. Důležitou součástí činnosti soudu nadále představovalo nesporné soudnictví, zahrnující ve shodě se starší tradicí především sirotčí agendu – zemské soudy v jejím rámci poskytovaly právní ochranu šlechtickým sirotkům, asistovaly při ustanovování i ukončování poručnictví a poskytovaly právní garanci při nakládání se sirotčím majetkem. Naopak v relativně krátké době se ze soudů vytratila jakákoli mimosoudní náplň – přestaly být referenčním místem pro přijímání nových členů do panského či rytířského stavu a vzhledem k četnosti a rostoucí délce zemských sněmů ze soudů vymizely i veškeré politické či finanční záležitosti země.

Institucionální proměna zemských soudů a desek v r. 1642 se nutně promítla do způsobů evidence jejich činnosti. Byly opuštěny prakticky všechny dosavadní evidenční nástroje, které od sklonku středověku sloužily k zaznamenávání zemskosoudních právních aktů, a to jak souvislé řady deskových kvaternů, tak pūhonné a nálezové knihy. Pravidelnému fungování desek i soudu mnohem více vyhovoval protokolární způsob evidence, který začal být v případě zemských desek používán prakticky hned od onoho reformního roku 1642.²⁰ U zemského soudu byly téhož roku založeny tzv. pamětní knihy, které rovněž tvoří souvislou řadu a zachycují zemské soudy v letech 1642–1783.²¹

¹⁸ Patent omezující soudní zasedání na dva termíny ročně viz MZA, f. C4 Tribunál: normalia, sg. 72; zápis o „vyzdvížení“ posudků viz např. MZA Brno, f. A3, inv. č. 779, fol. 12–13.

¹⁹ Podrobněji viz J. DAVID, *Moravské právo*, s. 227–231.

²⁰ Deskové protokoly viz MZA, f. A3, inv. č. 442–529, řada končí rokem 1782.

²¹ Jedná se celkem o 18 rukopisných knih z let 1642 až 1783 (MZA, f. A3, inv. č. 779–793, k tereziánskému období se vztahuje sedm posledních svazků). Nikoli náhodou ve stejné době postihla obdobná proměna i evidenci zemských sněmů – od r. 1650 se začaly vést sněmovní protokoly (MZA, f. A4 – Sněmovní akta) a založeny byly dvě řady pamětních knih pro propoziční a mimopropoziční činnost sněmů.

Zprvu byly vedeny obvyklou memoriální formou, což znamená, že ke každému soudu je zde uveden jeden celistvý zápis, jenž uvádí nejprve přehled přítomných soudců a následně sumarizuje jednání soudu do podoby dílčích článků („memorií“) ke každé projednávané záležitosti. Ještě ve druhé polovině 17. století se však charakter pamětních knih změnil a tyto rukopisy dostaly podobu o mnoho podrobnějšího jednacího protokolu. Soudy začaly být zaznamenávány nikoli sumárně na konci celého soudního termínu, ale průběžně po jednotlivých jednacích dnech, přičemž na začátku každého záznamu je uvedena datace se jmenným přehledem přítomných soudců, následovaná články o jednotlivých bodech jednání, informacemi o publikovaných normativech, případně doslovně přepsanými vybranými dokumenty. Standardně se doslovného přepisu dočkala např. všechna rozhodnutí zemského soudu, ať už se jednalo o nálezy v případech rozsouzených sporů, nebo tzv. památky, vyřčené v rámci nesporného soudnictví. Od poloviny sedmdesátých let 18. století a sporadicky i dříve navíc protokoly podrobně zachycovaly nejen konečný výsledek rozhodování, ale i samotný rozhodovací proces, tedy vota jednotlivých soudců. Vedením pamětních knih, resp. protokolů byl pověřen místopisář, jehož v případech nepřítomnosti zastupoval menší písář zemských desek.²² Z řečeného vyplývá, že pamětní knihy představují poměrně bohatý a relativně spolehlivý zdroj informací o reálném průběhu zemských soudů – pro následující text týkající se již specificky soudů v tereziánském období budou pamětní knihy sloužit jako dominantní pramen.²³

Základní kontury zemských soudů v letech 1740–1783

V letech 1740–1783 se na Moravě konalo celkem 84 zemských soudů, k výpadekům došlo pouze v letech 1742, kdy se nekonal soud žádný, a 1758, kdy se sešel jen soud tříkrálový, přičemž příčinou nezahájení soudů byly v obou případech válečné události. Poslední zemský soud, který proběhl před zavedením josefínské justiční reformy do praxe a tedy zrušením zemského soudu v jeho staré stavovské podobě, byl tříkrálový soud roku 1783. Ve srovnání se stavem okolo přelomu století byla soudní zasedání počítána čtyřicátými lety 18. století o poznání chudší. Soudy nadále trvaly okolo dvaceti dní, což odpovídá normativnímu požadavku Obnoveného zřízení.²⁴ Co však velmi kolísalo,

²² Na sklonku třicátých let 18. století získaly soudní protokoly i své normativní zakotvení, viz reskript ze 3. dubna 1739, podle něhož měl místopisář úkol vést „ein ordentliches prothocollum“ a v něm provádět záznamy „über alle und jede vorkommende deliberationes votationes, und erfolgende Rathschlüsse, es mög. nun solche förmlich geschlossene acta oder under allerh. kais. rescripta, Landtäffliche relationes, pupillaria, auch andere mindere parthey-sachen betreffen“. MZA, f. A3, inv. č. 790.

²³ MZA, f. A3, inv. č. 790–796; poslední čtyři svazky z let 1753–1783 byly v souvislosti s přípravou této studie digitalizovány a jsou přístupné na stránkách www.mza.cz. Pracovníkům MZA patří za jejich nevšední ochotu a rychlost zpracování můj velký dík. Pro úplnost je třeba dodat, že vedle protokolů zemských desek a soudních Pamětních knih existuje pro studium zemského soudnictví po r. 1650 i bohatý aktový materiál, který je soustředěn ve fondu MZA, f. C1 – Acta finita, a dále též rozptýlen v rodinných archívech přisedlících zemského soudu, zemských advokátů i jednotlivých účastníků soudních řízení.

²⁴ Moravská verze Obnoveného zřízení požaduje v článku *Vom Land-Recht*, aby jeden soud trval minimálně 15 dní. Ačkoli to není výslovně zmíněno, důvodem je pravděpodobně garance nejméně dvou

byl počet sezení, která se v rámci této časové periody uskutečnila. Ve starším období se můžeme ve výjimečných případech setkat jak se soudy, jejichž jednání se protáhlo až na dva měsíce (1711) a v jejich rámci proběhly až tři desítky sezení, tak také s velmi krátkými soudy, jež svým trváním jen o několik dní přesáhly dva týdny – avšak ani na těchto velmi krátkých soudech neklesal počet sezení pod čtrnáct. V tereziánské době patřily soudy se čtrnácti sezeními naopak k těm nejdelším a nejobsáhlejším. Od poloviny padesátých let vykazoval počet sezení v rámci jednoho soudního termínu sestupnou tendenci. Již v roce 1757 se konal soud, během něž proběhla pouhá tři zasedání: po zahájení soudu se soudci sešli již jen dvakrát v normativně stanovených sirotčích dnech, během nichž stihli vyřídit veškerou spornou i nespornou agendu. V následujících dekádách nebyly soudy se třemi či čtyřmi schůzemi nijak výjimečné, aritmetický průměr počtu sezení od poloviny padesátých do počátku osmdesátých let dosáhl úrovně pouhých šesti „sessi“ na jeden soud. Počet přítomných soudců byl však na druhou stranu relativně vyrovnaný, a i když se zemský soud stabilně nacházel v personálním podstavu (tj. nebylo obsazeno všech dvacet soudních míst), nenastal po roce 1740 jediný případ, kdy by muselo být jednání přerušeno či odloženo z důvodu nenaplnění minimální kvóty přítomných přísedících.²⁵

Ještě než se budeme podrobně věnovat problematice pomalého vytrácení zemského soudu z právního života země, zaměříme pozornost na formální stránku jeho jednání. Základní pravidla průběhu soudů normativně stanovuje Obnovené zřízení, mnohé zvyklosti však mají o poznání starší původ, jiné, včetně těch nově zaváděných, byly naopak v průběhu času opouštěny. To se týká i zvyklostí, které samotnému zahájení soudu předcházely. Nový zákoník se pokusil soudnímu jednání v symbolické rovině vtisknout sakralizovaný rozměr. Stanovoval pravidlo, podle něhož mělo zahájení soudu předcházet setkání zemských soudců v olomouckém či brněnském paláci olomouckého biskupa, přičemž na tuto víceméně společenskou záležitost navazoval přesun členů soudu do kostela sv. Michala, kde proběhla mešní bohoslužba. Teprve po tomto vyprošení Boží ochrany se soudci přesunuli do soudnice, kde byl zemský soud zahájen. O schůzkách členů soudu v brněnském biskupském domě před zahájením soudu

tzv. sirotčích dnů v rámci jednoho soudu. Hermenegild JIREČEK (ed.), *Obnovené zřízení zemské dědičného markrabství moravského 1628*, Brno 1890, s. 64–69.

²⁵ Obnovené zřízení zemské stanovuje minimální přípustnou účast na deset přítomných členů soudu. Krátce poté, co začalo být zemské zřízení používáno v praxi, byla r. 1639 tato položka změkčena formou nařízení, které umožnilo konání soudu již od přítomnosti nejméně sedmi soudců (viz MZA, f. C4 Tribunál – normália, inv. č. 30), později bylo toto opatření zřejmě opět zrušeno, viz Christian D'ELVERT, *Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation, des Dreißigjährigen Krieges und der Neugestaltung Mährens im siebzehnten Jahrhundert*, Brünn 1867, s. 704–705. Absence členů soudu představovaly ještě ve 2. polovině 17. stol. poměrně palčivý fenomén, který vedl k nutnosti opakovat či zpřesňovat normativy kladoucí si za cíl zvýšit disciplinovanost zemských soudců. Již Obnovené zřízení stanovuje povinnost oznámit absenci spolu s udáním důvodu dopředu zemskému hejtmanovi, později vyřizovala omluvenky přímo česká dvorská kancelář, od konce čtyřicátých let 18. století pak Oberste Justizstelle. Při zahájení soudu se úřední potvrzení neúčasti pardonovaného soudce zapisovalo do Pamětních knih. Blíže viz J. DAVID, *Moravské právo*, s. 227–228. Počátky těchto disciplinačních opatření je však možno zachytit již od třicátých let 16. století, viz Jana JANIŠOVÁ (ed.), *Zřízení zemské Markrabství moravského z roku 1604*, Praha 2015, s. 323, zde pozn. 1068.

máme zprávy z 2. poloviny 17. století.²⁶ Nešlo přitom jen o naplnění litery zákona, ale také o projev tradičního vnímání olomouckého biskupa jako stabilního člena stavovské obce, který navíc disponoval i formálním oprávněním vstupovat na soudní jednání. Rostoucí společenská prestiž olomouckých biskupů, jimiž ve třech případech byli příslušníci vládnoucího rodu a ve dvou případech držitelé kardinálského klobouku, stejně jako dlouhodobé absence biskupů v hlavním zemském městě, však vedly k postupnému rozvolnění vztahu mezi olomouckými biskupy a zemskou správou. Ačkoli nelze návštěvy soudců v biskupském paláci zcela vyloučit, je třeba konstatovat, že z 18. století nejsou o jejich konání prozatím známy dostatečné důkazy a nezmiňují se o nich ani jinak poměrně podrobné pamětní knihy. Trvalou položkou vstupních ceremoniálů naopak zůstala mše svatá, bez níž se zahajování zemských soudů neobešlo ani po celé tereziánské období.

Po absolvování mše a přesunu do soudnice zasedli členové soudu v hierarchizovaném sledu do lavic a zemský hejtman či v jeho nepřítomnosti nejvyšší komorník dal pokyn k zahájení soudu. Byl učiněn první tzv. potaz, tedy promluva nejvyššího sudího, jemuž podle tradice příslušelo řízení soudního jednání, a tímto aktem se otevřel úvodní blok. Jako první přišlo vždy na pořad registrování a publikování panovnických reskriptů, rezolucí a jiných typů nařízení, které se objevily v čase od předchozího soudu. Jednalo se buď o normativy obecného charakteru, nebo výnosy s přímou relevancí k soudnímu jednání: typicky instalování nových soudců, prodloužení jejich mandátu po uplynutí pětiletého období, publikace dvorskými úřady potvrzených omluvenek soudců z neúčasti na jednání aj. Mohlo jít ale také o dílčí dvorské zásahy do projednávaných kauz, jako např. žádost o přednostní projednání sporu, o průběžné informování ohledně jeho vývoje nebo nařízení komisionálního šetření.

Na tento zahajovací blok navazovalo projednávání vlastní soudní agendy. Ta se dále dělila do několika samostatných částí, které byly rámovány formalizovanými promluvami nejvyššího sudího.²⁷ Nejdříve přišlo na pořad projednání nových pŕhonů, tedy žalob podaných u úřadu zemských desek od předchozího soudu. Tradice přednostního vyhlásování nových pŕhonů přetrvala z předbělohorského období, kdy ve spojitosti s tzv. staným právem v rámci ústního soudního řízení zajišťovala ochranu žalující straně před tím, že by žalovaná strana pŕhon ignorovala.²⁸ Stanému právu byla věnována

²⁶ O setkávání zemských soudců v biskupově domě jsme informováni zejména díky precedenčním sporům, k nimž ve 2. pol. 17. stol. docházelo mezi olomouckými biskupy a představiteli stavovské obce. Viz Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Sídla olomouckých biskupů: mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelkorna*, Olomouc 2001.

²⁷ Na tomto místě je třeba učinit poznámku k jednacímu jazyku. Podle Obnoveného zřízení panovala na soudu rovnocennost obou zemských jazyků, reálně se však již od osmdesátých let 17. století pŕhony v češtině objevovaly jen naprosto výjimečně a totéž platí i pro nespornou agendu. Ústup češtiny nebyl nijak náhlý a souvisí patrně s generační výměnou – ještě v padesátých letech bylo nutné zvláštní rezolucí přimět soudce k tomu, aby na německé pŕhony neodpovídali česky (Ch. D'ELVERT, *Beiträge*, s. 634–636). Ani později ale český jazyk nezmizel ze soudního jednání docela. Až do zrušení zemského soudu zde byla čeština přítomna v podobě zápisů o zahájení soudu, přehledů přítomných soudců a ve formalizovaných promluvách, tvořících předěly mezi jednotlivými bloky jednání.

²⁸ V tradici ústního řízení u zemského soudu sloužilo přednostní projednání nového pŕhonu k přezkumu, zda vůbec bude v dané věci zahájeno soudní řízení (Josef MARKOV, *Kapitoly z dějin českého zem-*

široká pozornost i v Obnoveném zřízení, avšak přestalo být vázáno pouze na vyhlášení nových pŕuhonů, nýbrž mohlo být použito v průběhu celé přípravné fáze sporu, a také již nechránilo pouze žalující stranu, ale stal se z něj obecný nástroj na ochranu sporných stran před procesními chybami protistrany (zejm. nedodržováním procesně závazných termínů).²⁹ Vzhledem k této změně sloužilo vyhlášení nových pŕuhonů od poloviny 17. století již více jako registrační procedura, při níž se spory dostávaly od zemských desek na soud a současně při ní proběhla kontrola zmocnění zastupujících advokátů obou stran. Právní zástupci pak informovali soud o fázi, v níž se spor aktuálně nachází a zpravidla požádali o „ponechání při průchodu práva“, tj. o pokračování přípravné písemné fáze u zemských desek.

Další blok jednání se týkal tzv. odkladů, tedy inrotulovaných při (sporů, u nichž byla dokončena přípravná fáze, spis byl uzavřen a předán soudu k projednání a vyřčení nálezů), na jejichž rozsouzení buď na předchozím soudu nebyl dostatek času, nebo se vyskytla jiná překážka, např. odložení nalézacího řízení cestou dvorského pokynu. Ve srovnání se zdouhavým přípravným řízením, do něhož spadalo těžiště důkazních procedur, byla nálezová fáze poměrně krátká, proto i odklady z časových důvodů se na soudech vyskytovaly jen velmi zřídka.

Po zpravidla velmi rychle vyřízených odkladech přišly na pořad jednání tzv. staré pŕuhony, tedy všechny spory nacházející se v přípravné fázi. Byly projednávány v neměnném sledu tak, jak se na soud postupně dostávaly, přičemž u nich byla vždy rámcově přezkoumána relevance dalšího pokračování soudního řízení. Ta v zásadě závisela na vůli stran ve sporu pokračovat, zemský soud z vlastní iniciativy do přípravné fáze sporů nezasahoval. Vznikl zde však prostor k napadení protistrany z procesních důvodů, popř. k uplatnění vzpomínaného staného práva, ve srovnání s 2. polovinou 17. století byla ale tato možnost v tereziánském období využívána velmi málo, mnohem častěji byly soudní spory v přípravné fázi ukončovány z důvodu mimosoudního vyrovnání a následného výmazu u soudu. Jakmile se při projednávání starých pŕuhonů narazilo na případ, který v čase od minulého soudu dospěl k inrotulaci, přikročil soud bezprostředně k jeho projednání směřujícímu k vyřčení nálezů. Tato fáze spočívala v přečtení celého spisu nebo alespoň jeho podstatných náležitostí při neveřejném jednání (tj. i v nepřítomnosti sporných stran), což zabralo pokaždé několik dní. Soudci tak činili nikoli „ve šraňcích“ jako při jednání veřejném, ale „an der Taffel“ nebo též „Raths-Tisch“, který byl pro toto jednání praktičtější. Vzhledem k rychlosti nálezové fáze lze vyslovit předpoklad, že o chystaných inrotulovaných sporech byli soudci informováni již s před zahájením zemského soudu od úřadu zemských desek a mohli se tudíž na jejich projednání do jisté míry předem připravit.³⁰ Po této proceduře následovalo virilní hlasování soudců ve formě krátkých vot, jejichž prostřednictvím soudci vyjádřili svůj právní názor na věc a přiklonili se k určitému řešení sporu. Z vyřčených vot pak zemský

ského soudního zřízení XII.–XVII. století, Praha 1967, s. 38–52. Dále viz článek *O staném právu* v zemském zřízení z r. 1604 a starších. J. JANIŠOVÁ (ed.): *Zřízení zemské*, s. 330–332).

²⁹ M. KADLECOVÁ, *České a moravské zemské právo*, s. 93–98.

³⁰ Předem zpracované „jednací programy“ zemských soudů se nacházejí např. v osobním archivu nejvyššího komorníka Ferdinanda z Dietrichsteina z šedesátých let 17. století (např. *Vejtah rozepří k soudu s[va]to Tříkrálskému zemskému léta 1665*, MZA, f. G 140, sg. 261/a, inv. č. 193, kart. 593, fol. 3–5).

hejtman sestavil *conclusum*, na jehož základě byl formulován soudní nález, který byl následně na veřejném zasedání publikován.³¹

Proběhlo-li od zahájení soudu minimálně 15 dní požadovaných zemským zřízením, mohl být soud po projednání posledního starého půhonu ukončen. Délku soudu tak vedle obecného normativu ovlivňovaly v zásadě dva faktory – celkový počet neinrotulovaných pří, jež musely být na každém soudu alespoň rámcově projednány, ačkoli v nich od předchozího soudu nemuselo dojít k žádnému procesnímu posunu, a samozřejmě počet inrotulovaných pří, které si vždy vyžádaly několik samostatných sezení. V praxi nebylo příliš časté, že by soud dospěl během jednoho soudního termínu k více nálezům. Na vině však nebyla ani tak časová náročnost nálezového řízení, jako spíše chronický nedostatek sporů, kterým se podařilo překonat přípravnou procesní fázi.

Projednávání sporné agendy pravidelně přerušovaly ve shodě s předbělohorskou tradicí páteční a sobotní soudní zasedání, která byla věnována tzv. postranním přím (pátky, označované jako rokové dny) a nesporné agendě, koncentrované do tzv. sirotčích dní (soboty).³² Zatímco z pátečních rokových dnů se od padesátých let stala již zcela prázdná kategorie, která se během jednání zredukovala na formální dotaz nejvyššího sudího, zda se objevily nové roky, a po negativní odpovědi se pokračovalo v projednávání běžné soudní agendy, sirotčí dny si ponechaly své opodstatnění. Ještě v následující dekádě se na soudech běžně objevovaly dvě až tři sirotčí památky za jeden soudní termín, ovšem i tato pravidelnost se v sedmdesátých letech pozvolna redukuje.

Okruh působnosti a řešené případy

Popis formálního postupu jednání nám toho říká jen velmi málo o každodenní realitě zemských soudů, o množství a povaze projednávaných sporů a tedy i o pozici zemského soudu v justičním systému země. Jako jeden z markantních rysů tereziánských zemských soudů byl výše zmíněn klesající počet sezení v rámci jednoho soudního termínu. Ten souvisí s rapidním úbytkem sporů, jež na zemský soud směřovaly, a tedy se skutečností, že v poslední fázi své existence se tato starobylá stavovská instituce stávala stále méně využívaným fórem pro řešení šlechtických rozepří. Přibližme si nejprve kvantitativní spektrum sporů, s nimiž zemský soud vstupoval do čtyřicátých let 18. století. Na svatotrojickém soudu roku 1739 se po zahájení přečetl jeden nový půhon, poté se po následujících sedm dnů řešila inrotulovaná pře odložená z minulého soudu, a to včetně vyřčení nálezu.³³ Celý zbytek soudu byl věnován čtení 51 starých půhonů, u nichž

³¹ Na textaci nálezu se podíleli tři tzv. relátoři – dva zemští soudci z panského stavu a jeden ze stavu rytířského. Podle normativu z r. 1739 měli být při sestavování nálezu přítomni i právní zástupci obou stran. Viz MZA, f. A3, inv. č. 790.

³² Rokové i sirotčí dny jsou normativně ukotveny v Obnoveném zřízení, viz H. JIREČEK, *Obnovené zřízení*, s. 64–65.

³³ Čtení spisu přerušilo pouze rychlé formální otevření dvou starých rokových sporů, při nichž se však žádná ze stran neohlásila. Jednalo se o jeden selský rok – obec Hošťálková vs. Josef hr. Illeshazy „wegen unterschiedlicher pressieren“ – rok pocházel z 2. poloviny 17. stol. a patřil k nejstarším nerozsouzeným sporům na soudu. Druhým byl spor o čest mezi Mikulášem Reitterem z Hornberka a Františkem Zikmundem Drahanovským z Pěncína kvůli násilnému jednání žalovaného. MZA, f. A3, inv. č. 780.

byla vždy pouze konstatována podstata sporu, avšak nedošlo k žádnému procesnímu posunu. Zápisy u naprosté většiny případů proto končily lakonickým „niemand hat sich bemeldet“, což znamenalo, že se spor v nezměněném režimu starých půhonů opět přesunul do dalšího soudu. Je tedy možné konstatovat, že se jednání zemského soudu na počátku tereziánské éry zadržávalo na starých, mnohdy skutečně letitých sporech, na jejichž pokračování žádná ze stran neměla faktický zájem. Většinu času tak soudci trávili stereotypním čtením záležitostí, u nichž neprobíhal žádný právně relevantní vývoj, a ačkoli na této situaci samotný soud patrně nenesl přímou vinu (tu je třeba spatřovat více u sporných stran a jejich právních zástupců), bránil tento stav skutečně efektivnímu průchodu práva, a to zvláště u nověji podaných půhonů. Tato situace panovala ještě po celá čtyřicátá léta, změna přišla až na počátku následující dekády. Roku 1751 byl na statotrojickém soudu publikován reskript z 1. února, jenž nařizoval, aby veškeré fiskální spory (tedy spory vedené královským prokurátorem, věcně zejména v trestních záležitostech) byly převedeny na zeměpanské soudní fórum *consessus delegatus in causis summi principis et commissorum*.³⁴ Vzhledem k velmi malému podílu fiskálních kauz mezi starými půhony (jednalo se o pouhé dva případy) mělo toto opatření efekt spíše do budoucna, neboť jím byla zemskému soudu odebrána věcně významná část agendy. K zásadnímu posunu došlo až s vydáním reskriptů ze srpna a září 1751, jimiž dvůr umožnil zemskému soudu provést jednostranné výmazy všech kauz, ke kterým se jejich protagonisté nehlásili.³⁵ Opatření bylo publikováno na nejbližším, tj. tříkrálovém soudu roku 1752 a už na tomto soudu došlo k výmazu prvních sedmi starých půhonů. Ke skutečné čistce mezi starými půhony pak zemský soud přikročil na následujícím svatotrojickém soudu, kdy bylo stejným způsobem ukončeno 28 kauz a obě staré rokové pře. V následujících letech se intenzita výmazů sice snížila, trvale však již byla v praxi uplatňována zásada, že spor, při jehož projednání se neohlásila žádná ze sporných stran, která by explicitně projevila zájem na jeho pokračování, byl zemským soudem bez dalšího upozornění vymazán.³⁶ V padesátých letech ještě zemskému soudu nehrozilo, že by kvůli výmazům „mrtvých“ kauz neměl co na práci, neboť v této dekádě bylo kvantitativní snížení agendy ještě kompenzováno relativním dostatkem nově přijímaných půhonů. Na počátku šedesátých let ale již počet „živých“ kauz klesl pod deset případů, které byly v průběhu času řešeny, nových půhonů však přicházelo veli-

³⁴ Postavení *consessu delegatu* se navíc posílilo prostřednictvím reskriptu z 5. března t. r., jímž byl tento orgán oficiálně pověřen asistencí při výkonu rozhodnutí různorodých soudních instancí, čímž se dále zvýšila zeměpanská kontrola soudních výkonů v zemi: „... das weillen bereits dem vorhin allermildigst angestellten consessui delegato in causis principis et commissorum, die cognitio cum derogatione omnium instantiarum dergestalten eingeräumt worden, womit daselbst in solchen causis jedermann, was Standes und Würde derselbe immer sein möge, zu erscheinen, Recht und Gerechtigkeit zu suchen und zu erwarten habe, und daher auch bei obgedachten allerheiligst angestellten consessu delegato in causis summi principis et commissorum, wann eine execution wieder einer Parthei verhänget wurde, diejenige Instanz unter welche die Sache oder Persohn gehöret, auf allemalige Requisition des oberwehnten consessus ohne die meritaе causae zu untersuchen, also gleich die anverlangte Assistenz zu leisten schuldig sein solle.“ MZA, f. A3, inv. č. 792.

³⁵ Reskripty z 25. srpna a 6. září 1751, viz MZA, f. A3, inv. č. 792.

³⁶ V letech 1753 a 1754 vlna výmazů doznívala, např. na tříkrálovém soudu roce 1753 se již otevíralo pouze 22 starých půhonů, z nichž 15 bylo odloženo do dalšího soudu, 5 vymazáno, 1 odeslán na *Consessus delegatus* a 1 rozsouzen. MZA, f. A3, inv. č. 793, fol. 1–50.

ce poskrovnou. Zatímco v letech 1753–1760 dorazilo na soud plných 25 nových půhonů, v šedesátých letech už to bylo pouhých 6 nových případů a stejně skromné množství se pak objevilo v čase od počátku let sedmdesátých do zániku soudu. V posledních dvou dekádách existence zemského soudu se dokonce objevilo dlouhé několikaleté období, během něhož se na zemské soudce s novou žalobou neobrátil nikdo (1768–1775). V téže době se již zemský soud nacházel ve velké krizi, neboť v letech 1770–1775 byl „živý“ pouze jediný spor.³⁷ V sedmdesátých letech se pak objevilo dalších 5 nových půhonů, avšak až na jedinou výjimku se nejednalo o šlechtické rozepře typické pro zemský soud – objevily se dvě fiskální trestní žaloby a žaloby města Brna proti církevním subjektům nebo poddanských obcí proti vrchnosti.³⁸ Šlechtická složka společnosti se na zemský soud v zásadě přestala obracet již nejméně patnáct let před jeho zrušením.³⁹

Navzdory postupujícímu nezájmu bylo v letech 1740–1781 podáno k zemskému soudu celkem přibližně 50 nových půhonů. Abychom byli schopni o tomto penzu smysluplně vypovídat, zvolíme v následujícím textu personální hledisko a rozčleníme podané půhony do čtyř kategorií podle kritéria, kdo se s kým soudil. Jednoznačně největší podíl, přesahující 20 případů, zauímají nikterak překvapivě spory mezi šlechtici (a šlechtičkami), kdy šlechtická osoba figuruje jak na straně žalující, tak i žalované. Zvláštní kategorií – ne sice tak obsáhlou, avšak věcně nepochybně významnou – tvoří skupina 8 fiskálních kauz s trestněprávním obsahem. Třetí skupinu půhonů tvoří 14 sporů, do nichž byly zapojeny kolektivní subjekty – královská města či kláštery, a poslední, nejméně početnou skupinu představuje 6 žalob poddanských měst a obcí proti vlastním vrchnostem.

Šlechtické majetkové spory

Šlechtické „civilní“ spory představují poměrně pestrrou směsici rozepří, vztahujících se ponejvíce k majetkoprávním záležitostem. Největší majetkové podstaty, o něž v půhonech šlo, se objevovaly ve sporech spojených s většími vlastnickými převody, typicky prodeji panství nebo jejich částí, popřípadě spory plynoucí ze sporného určení dědic-

³⁷ Jednalo se o spor týkající se hranic mezi panstvími Rožnov a Vsetín, který vedl vsetínský hrabě Josef Illeshazy proti bratrům Michaelu Josefovi a Františku Josefovi ze Žerotína. Půhon byl podán r. 1753 (MZA, f. A3, inv. č. 793, fol. 103–104) a ukončen až v roce 1775, a to nikoli nálezem, ale výmazem (MZA, f. A3, inv. č. 796, fol. 40–41). Se svými 22 lety trvání představuje jednoznačně nejdelší kauzu, která byla u zemského soudu v tereziánském období řešena. Během této doby si žalovaná strana opakovaně vymohla výjimku z procesních pravidel Obnoveného zřízení, která byla soudu oznámena cestou dekretu z Nejvyššího soudního úřadu ve Vídni (viz např. MZA, f. A3, inv. č. 794, fol. 91–92).

³⁸ Vůbec posledním rozsouzeným sporem zemského soudu byla žaloba města Brna podaná v r. 1781 proti fondu spravujícímu jezuitský majetek, v jehož čele stál Antonín Valentin Kaschnitz z Weinbergu. Předmětem žaloby bylo údajné porušování mílového práva na bývalém jezuitském statku Karlshoff. Nález byl vyřčen na posledním, tj. tříkrálovém zemském soudě r. 1783, a jelikož se jednalo zároveň o poslední otevřenou kauzu, lze konstatovat, že v čase zrušení soudu po sobě zemští soudci zanechali čistý stůl a žádná kauza nemusela být převáděna k jiné soudní instituci. Rozsudek viz MZA, f. A3, inv. č. 796, fol. 180.

³⁹ Korelace počtu „živých“ kauz, nově přijímaných půhonů a počtu zasedání během jednoho soudního termínu viz Příloha I.

tví. Pokud však lze ze soudních protokolů soudit (a bez znalosti spisů půjde vždy jen o velmi hrubý odhad), nejednal zemský soud v tomto období o nijak závratných částkách. Jedna z nejvyšších konkrétně vyčíslených sum je zachycena ve sporu mezi Janem Kryštofem Blümegenem a Karlem Moravcem z Moravce. Spor se týkal prodeje panství Mitrov a kupující Blümegen v něm požadoval navrácení 32.470 zl. z již vyplacené kupní ceny.⁴⁰ Jiným případem pak může být spor mezi Annou Marií ze Seckenbergu a Janem Nepomukem Hausperským z Fanalu o revizi kupní ceny z prodeje panství Troubsko.⁴¹ O podstatě sporů dědických, napadajících buď platnost testamentu, nebo intestátního vypořádání je na základě soudních protokolů obtížné vypovídat, neboť málokdy dospěly k vyřčení nálezu a zpravidla končily prostým výmazem.⁴² Dalšími často se vyskytujícími typy majetkových rozepří byly tzv. hraniční spory (*Granitzstreitigkeiten*), v nichž šlo o stanovení hranic panství, dále spory o dluhy, odrážející složitost soudního vyřizování směnečných závazků, zvláště v případech, kdy došlo ke zřetězení a přeprodávání dlužných úpisů.⁴³ Ze šlechtických sporů vymykajících se majetkové problematice lze v jednom případě zachytit spor o čest, vedený však formou klasické pňhonné pře, nikoli jako rok o čest,⁴⁴ dále pokus domoci se hmotné kompenzace po údajně špatně provedeném úředním výkonu,⁴⁵ popř. pňhony usilující o interlokutorní nález, jenž měl rozhodnout o dílčí procesní náležitosti sporu vedeného u jiné instituce (typicky otázka uznání svědeckých výpovědí).

⁴⁰ Jan Kryštof Blümegen v pňhonu napadal nadsazené výměry pozemků uváděné v kupní smlouvě. Spor je procesně ozvláštněný tím, že ke zjištění skutečného stavu byla sestavena soudní komise, složená ze zemských soudců Aloise Podstatského a Josefa Antonína z Astfeldu, která měla provést důkazní šetření přímo v místě. Spor skončil pro žalující stranu úspěšně, viz záznam o hlasování soudců a soudní nález: MZA, f. A3, inv. č. 794, fol. 33–43.

⁴¹ Anna Marie ze Seckenbergu rozporovala před soudem kupní smlouvu z r. 1735, v níž měly být některé pozemky uvedené dvakrát, jednou jako dominikál, podruhé jako rustikál. Pozdní podání žaloby, žádající navrácení 21.237 zl., bylo odůvodněno tím, že se na problém přišlo teprve v souvislosti s tvorbou nového tereziánského katastru. MZA, f. A3, inv. č. 794, fol. 151–159.

⁴² Ilustrativně lze zmínit např. spor sester Johany Podstatké a Marie Anny Pražmové, obou rozených ze Žerotína, proti Michaelu a Ludvíkovi ze Žerotína, dědicům Františka Josefa ze Žerotína (MZA, f. A3, inv. č. 794, fol. 129–130); popřípadě jeden z ojedinělých případů, kdy před zemským soudem vedly spor světské osoby s knížecím titulem: jde o napadení testamentu Jana Nepomuka z Liechtenštejna ze strany Josefa Václava z Liechtenštejna a Marie Josefy z Lobkovic (vdovy po zesnulém), s cílem vyjmout z intabulované závěti skupinu blíže v protokolech nespecifikovaných osob (jsou označeny pouze jako *legatarii*). MZA, f. A3, inv. č. 793, fol. 301–303.

⁴³ Obecně ke směnečnému právu viz Valentin URFUS, *Zdomácnění směnečného práva v českých zemích a počátky novodobého práva obchodního*, Praha 1959; I. A. HRDINA, *Proč hrabě Špork*, s. 34–58. Typický příklad komplikovaných směnečných vztahů představuje spor mezi hrabětem Maxmiliánem Daunem a baronem Rudolffem Bugnettim, do jehož rukou se dostal dluh 2.500 zl., váznoucí na panství Jemnice. Viz zápis o nálezu MZA, f. A3, inv. č. 794, fol. 108–116, a revizním řízení, tamtéž, fol. 164 a 194.

⁴⁴ Pavel Moláček vs. Jakob Benedikt Nestzer, spor byl veden v letech 1749–1754 a skončil výmazem. Příčinou bylo násilné jednání pňhnaného. Zápis o výmazu viz MZA, f. A3, inv. č. 793, fol. 211–212.

⁴⁵ Spor mezi Maxmiliánem Daunem a místopísařem Karlem Josefem Stiebigem. Spor souvisel s paralelně vedeným Daunovým sporem s paulánským klášteřem ve Vranově u Brna, v němž Daun požadoval výmaz dlužního zápisu ze zemských desek. Kromě vkladatele však pňhnal k soudu i vklad provádějícího úředníka. Oba spory pak meritorně úzce souvisí i s výše uvedeným Daunovým sporem s Rudolffem Bugnettim. Po neúspěšném pokusu o revizi sporu s Bugnettim u nejvyššího soudního úřadu Daun svolil k výmazu obou svých dalších pňhonů. MZA, f. A3, inv. č. 794, fol. 71–72 a 184–185.

Fiskální spory

Jeden z mála přímých dopadů tereziánských správních reforem na zemské soudy se dotýkal fiskálních kauz, které byly v r. 1751 cestou reskriptu odejmuty zemskému soudu převedeny pod zeměpanský orgán *consessus delegatus in causis summi principis et commissoru*.⁴⁶ Stalo se tak v úzké návaznosti na reformní počiny let 1748–1749 a snahu konstruovat ideální podobu zeměpanské správy v dědičných zemích. Samotný *consessus* přitom nebyl ve zdejším právním systému žádnou novinkou. Vznikl jako *iudicium delegatum in causis commissorum* již v r. 1730 a do jeho gesce spadaly tzv. kontrabandní záležitosti – řešil tedy daňové úniky u spotřebních daní, které byly součástí přímého komorního příjmu (nápojové, solní, tabákové aj.), neplacení mýt nebo obcházení celních poplatků.⁴⁷ Poté co v r. 1749 vznikla královská reprezentace a komora jakožto nejvyšší politicko správní úřad v zemi, byl pod ni v r. 1751 zahrnut i soud *iudicium delegatum*, nyní přejmenovaný na *consessus delegatus* a vybavený pravomocí zabývat se nejen kontrabandními, ale též veškerými fiskálními kauzami.⁴⁸ Normativní převedení fiskálních sporů od zemského soudu na *consessus delegatus* bylo pak už jen logickým vyústěním tohoto koncepčního kroku a ještě téhož roku (1751) došlo k předání nerozsouzených fiskálních sporů od zemského soudu na *consessus delegatus*.

Ačkoli tímto krokem přišel zemský soud o část svojí agendy, neznamená to, že by v následujících letech fiskální (a tím i trestněprávní) problematika ze zemského soudu zcela vymizela – mezi padesátými a sedmdesátými lety získal královský prokurátor (resp. fiskální adjunkt) oprávnění vést trestní kauzu u zemského soudu celkem v pěti případech, avšak vždy za zvýšeného dohledu zeměpanských, resp. dvorských úřadů. Prvním z nich byl případ Marie Anny Gerstmannové z Gerstenfeldu, která byla zatčena a souzena za zločin opakovaného cizoložství (*in Sachen reiteratorum adulteriorum*) a zpustlého života (*ärgerlicher Lebenswandel*). Případ se dostal na zemský soud na základě dekretu *ad agendum* z 3. listopadu 1752. Eminentní zájem dvorských úřadů na dohledu nad kriminálními případy se projevil už v přípravné fázi procesu, kdy byl zemský soud cestou reskriptu napomínán, aby dbal na dodržování procesních termínů, a zároveň se soudu stanovovala povinnost odeslat vyhotovený rozsudek i se spisem ještě před publikováním na *Oberste Justizstelle* k potvrzení.⁴⁹ K nálezu soud dospěl ve velmi krátkém čase – připraven k publikování byli již v polovině r. 1753. Jeho veřejnému vyhlášení měla být přítomna i obžalovaná, zadržovaná během procesu na brněnské radnici. Zřejmá mimořádnost situace, vymykající se z běžného dění na zemském soudu, bezpečnostní obavy a zřejmě také ohledy na šlechtickou delikventku podnítily dvorské úřady, aby se pokusily podrobně zrežimovat dopravu Marie Anny Gerstmannové z brněnské radnice do zemské soudnice a zpět.⁵⁰ Rychlost procesu byla umožněna

⁴⁶ MZA, f. A3, inv. č. 792.

⁴⁷ K *iudiciu delegatu* blíže viz Ch. D'ELVERT: *Zur Oesterreichischen Verwaltungs-Geschichte*, s. 314–316.

⁴⁸ Z. SVITÁK, *Z počátků moderní byrokracie*, s. 91–94.

⁴⁹ Reskript z 25. dubna 1753; MZA, f. A3, inv. č. 793, fol. 72–73.

⁵⁰ Reskript z 28. července 1753 podrobně popisuje složení eskorty a její povolenou výzbroj. Gerstmannovou měl k soudu dopravit krajský hejtman spolu s dalším průvodním komisařem a skupinou ozbrojenců ze špilberské posádky. Ti měli v brzkých ranních hodinách připravit u dveří radnice krytá nosítka, v nichž měla být obžalovaná, skryta za zataženými závěsy, přenesena do zemského domu.

okolností, že již v průběhu písemného řízení se Marie Anna ke svým skutkům doznala a pouze žádala o zmírnění prokurátorem požadovaného tělesného trestu na dva roky žaláře se dvěma dny týdně o chlebu a vodě, čemuž soud v rozsudku vyhověl. *Constitutio Criminalis Josephina* (1707), o níž se soudci ve svém rozhodování zřejmě opírali (ač to není v nálezu výslovně uvedeno), poskytuje soudcům ve stanovení trestu poměrně volnou ruku, pouze cizoložství mezi vdanou ženou a ženatým mužem se považuje výslovně za hrdelní zločin.⁵¹ Pružnost v uplatňování trestů za mravnostní delikty se ostatně v tomto případě projevila i později. Marie Anna Gerstmannová ve vězení sice strávila celé vyměřené dva roky, avšak v jejich závěru se údajně objevily „nové okolnosti“, kvůli nimž jí měl být trest prodloužen. Jelikož se však ukázalo, že je těhotná, byla na základě dekretu *Oberste Justizstelle* propuštěna „po důkladném napomenutí“ na svobodu.⁵²

Na témže soudu, který v r. 1756 propouštěl Marii Annu Gerstmannovou na svobodu, byly nově podány další dvě fiskální žaloby, obě vedené proti hraběti Isidorovi Hodickému z Hodic.⁵³ Pokud v předchozím případě soud rozhodl velmi rychle, v této kauze se soudní řízení protáhlo na deset let a ani poté neskončilo nálezem, nýbrž výmazem obou sporů po úmrtí obžalovaného. Hrabě Hodic byl obžalován v jednom procesu ze zločinu proti Bohu a náboženství (*crimen laesae Maiestatis divinae et humanae*), druhá žaloba směřovala proti zločinu cizoložství (*adulterium, concubinarischer Beyschlaß*) s pohoršující okolností *cum publico scandalo*.⁵⁴ Na rozdíl od Gerstmannové využíval hrabě Hodic veškeré procesní možnosti, aby předešel nebo alespoň oddálil vyřízení rozsudku. Úspěšně se jemu a jeho právnímu zástupci Antonínu Josefu Sulzbeckovi podařilo napadnout svědecké výpovědi a přimět soud v obou případech k formulování pro obžalovaného příznivých interlokutorních nálezů.⁵⁵ Těmito výroky ovšem veškerý

Zde si dotyčnou vyzvedl zemský purkrabí, který ji v doprovodu téže ozbrojené stráže doprovodil do kanceláře zemských desek. Ve stanovený čas pak purkrabí uvedl Marii Annu do zemské soudnice k tzv. malým šraňkům, určeným pro osoby vyššího stavu. Ozbrojená eskorta však již zůstala přede dveřmi, neboť reskript respektoval zákaz vnášení zbraní do soudnice. Ve šraňcích obžalovaná vyslechla rozsudek a stejným způsobem byla dopravena do radnice k výkonu trestu. MZA, f. A3, inv. č. 793, fol. 105–108.

⁵¹ Viz CCJ, čl. 19, § 24. Obecně k vývoji trestněprávních náhledů na mravnostní delikty viz Daniela TINKOVÁ, *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004, s. 166–178.

⁵² Dekret z 22. května 1756; MZA, f. A3, inv. č. 794, fol. 8–9. Diferencovaný přístup k trestnímu posuzování mravnostních deliktů v 17. a 18. století potvrzují i analýzy pramenů vrchnostenského soudnictví, viz Jaroslav ČECHURA, *Sex v době temna. Sexuální život na českém jihu v prvním století Schwarzenberků (1660–1770)*, Praha 2015.

⁵³ Isidor Hodičský z Hodic (1713–1764) pocházel ze Slezských Rudoltic, byl synem Karla Josefa H. z H. a bratrem uměleckého mecenáše Alberta Josefa. Působil jako důstojník v rakouské i pruské armádě. Jiří STIBOR, *Hodičtí z Hodic*, in: Milan Myška (ed.), *Biografický slovník Slezska a severní Moravy XI*, Ostrava 1998.

⁵⁴ K pojmu *crimen laesae Maiestatis divinae* viz D. TINKOVÁ, *Hřích, zločin, šílenství*, s. 155–165.

⁵⁵ Napadeno bylo svědectví Adama Gerina, toho času vězněného ve Štýrském Hradci, jeho synovce Johana Ignáce Wittdorfa a blíže nejmenovaného manželského páru ze Štýrska. Všechna tato svědectví byla zamítnuta na základě ustanovení třech normativů: Obnoveného zřízení, fol. 84 (článek *Welche Personen nicht zeugen können*), Koldínových městských práv, čl. B 61, a *Constitutio Criminalis Josephina* (1707), čl. 10, § 1 (*Které osoby svědomí dáti mohou*). V Gerinově případě bylo svědectví zamítnuto, neboť se jednalo o samotného denuncianta, soud se přiklonil k závěru, že jde o zainteresovanou osobu a hrozí tedy křivé svědectví (*periculum perjurii*). Wittdorf byl ze svědectví vyloučen na základě

zachytitelný právní vývoj v obou případech na delší dobu skončil, kauzy byly poté na každém soudu pouze stereotypně připomínány, a to až do výmazů, nařízených reskriptem ze 17. května 1765.⁵⁶

Nejzávažnější trestní kauza tereziánského období se na zemském soudu objevila až v sedmdesátých letech. Jednalo se o žalobu fiskálního adjunkta Josefa Fridricha Grossbauera proti Antonínu Mladotovi ze Solopisk, jemuž se v ní kladlo za vinu usmrčení sedláka Pavla Sopúcha.⁵⁷ Mladota byl výběřčím tabákové daně a patrně v přímé souvislosti s výkonem úřední funkce došlo k incidentu, při němž Mladota vydal doprovodnému ozbrojenci pokyn k varovnému výstřelu, který zasáhl a smrtelně zranil Pavla Sopúcha. Žalobce interpretoval tuto událost jako úmyslné zabití a žádal hrdelní trest. Přípravná fáze procesu byla odbyta velmi rychle a již na začátku roku 1777 soud přistoupil k vyřčení nálezu, který byl na vyžádání *Oberste Justizstelle* opět odeslán do Vídně k potvrzení. V tomto případě dvorský úřad vrátil spor k novému projednání, neboť nebyl spokojen s výší trestu. Nový rozhodovací proces byl z kontrolních důvodů zaznamenáván protokolárně, existuje tedy informace o votech jednotlivých soudců, díky čemuž je k dispozici poměrně podrobný vhled do jejich právního myšlení a současně i doklad skutečnosti, že působení u zemského soudu nebylo pro tyto hodnostáře formální či honorární funkcí.⁵⁸ Soudci jednomyslně odmítli interpretaci žalobce, považující zabití Sopúcha za úmyslné jednání. V právní rovině se opírali o termíny římského práva. Nejvyšší komorník Josef Karel ze Žerotína ve svém votu zdůraznil, že se žalobci nepodařilo prokázat úmysl ublížit (*animus necandi*), zemský soudce a tribunální kancléř Josef Antonín z Astfeldu tuto argumentaci dále rozvinul v tom smyslu, že nebyl prokázán úmysl (*dolus*), ovšem ani hrubá nedbalost (*culpa lata*), tím méně úmysl ublížit (*animus aut voluntas necandi*). V pozitivním hodnocení posuzuje skutek jako přílišnou horlivost (*Übereilung*) a prostou nedbalost (*culpa levis*). S tímto hodnocením se v zásadě srovnali i všichni ostatní zemští soudci. Jelikož nebyl prokázán hrdelní zločin (úmyslná vražda), měli soudci velkou volnost ve stanovení arbitrárního trestu.⁵⁹ Podle Astfelda by byla ideální peněžitá pokuta, která by se mohla zčásti použít jako finanční kompenzace pozůstalé rodině, avšak vzhledem k Mladotově nemajetnosti se přiklonil k většinovému názoru, totiž trestu vězení. Při stanovování délky trestu se soudci již začali názorově rozcházet. Např. zmíněný Astfeld byl toho mínění, že *pro satisfactio publici* by zcela stačily čtyři týdny vězení, což by ovšem nepochybně znovu narazilo na nesouhlas dvora, navrhoval proto půlroční trest. Vota ostatních soudců se pohybovala nejčastěji mezi dvěma až šesti měsíci, pouze Jan Nepomuk Hausperský z Fanalu připomínal zásadu *Constitutio criminalis theresiana*, podle níž by měl být trest přiměřený skutku, a navrhoval jeden rok žaláře. Většinový názor se však nakonec přiklonil k šestiměsíčnímu trestu. Tento závěr byl písemně zformulován a spolu

příbuzenství s Gerinem, u manželského páru svědectví znedůvěryhodňovala ztráta cti, neboť manželé byli údajně zapojeni *in variis criminibus*. Nálezy viz MZA, f. A3, inv. č. 794, fol. 271–285.

⁵⁶ MZA, f. A3, inv. č. 795, fol. 146.

⁵⁷ Žaloba byla přijata na tříkrálovém soudu 1776, MZA, f. A3, inv. č. 796, fol. 43.

⁵⁸ Protokolární záznam viz MZA, f. A3, inv. č. 796, fol. 66–72.

⁵⁹ Vyplyvá to z ustanovení *Constitutio criminalis theresiana* (1769), čl. 83, § 14, na jehož znění soudci výslovně odkazovali.

s výtahem ze soudního protokolu odeslán do Vídně, kde již prošel schvalovacím procesem bez dalších komplikací.⁶⁰

Vůbec poslední fiskální kauzou řešenou u zemského soudu byla žaloba na biskupského leníka, barona Emanuela Jockaye, pro podezření ze spáchání podvodu (*crimen falsi*).⁶¹ Z pohledu fungování zemského práva tento případ není tolik podstatný meritorně jako tím, že se kolem něj v samotném závěru existence zemského soudu rozhořel spor mezi zemskou správou a olomouckým biskupstvím o jurisdikci nad biskupskými leníky. Již na soudu následujícím bezprostředně po přijetí žaloby byli soudci skrze dvorské úřady informováni o protestaci olomouckého biskupa Maxmiliána z Hamiltonu proti zahájení řízení. Stěžejním argumentem biskupa bylo privilegium Rudolfa II. z r. 1590, jímž se tzv. absolutní biskupští vazalové (tedy ndržíci krom léna další alodní statky) v civilních i kriminálních záležitostech vyjímali z pravomoci zemského soudu.⁶² Soud si nechal zpracovat dobrozdání zemských desek a po proběhnuvším hlasování soudců (opět ve formě vot) sestavil nejvyšší sudí Jan Křtitel Mitrovský *per maiora* poněkud překvapivé soudní stanovisko. Soud se totiž rozhodl popřít platnost a vlastně i hodnověrnou existenci rudolfinského privilegia – jeho text se údajně nenachází v zemských deskách a ani biskupská argumentace nedokáže odkázat na originální text, a to navzdory skutečnosti, že v minulosti prošel panovnickými konfirmacemi. Kromě toho podle mínění soudců neexistuje precedens, podle kterého by byli leníci vyňati ze zemskosoudní pravomoci, naopak zemský soud v nedávné době sám řešil fiskální kauzy s biskupskými leníky, aniž by proti tomu biskupství cokoli namítalo (jako příklad slouží spory s Isidorem Hodickým, jenž byl mj. držitelem biskupského léna).⁶³ Stanovisko zemského soudu je překvapivé nejen proto, že majestát z r. 1590 představoval po dlouhá léta stabilní součást moravské právní reality, ale také z toho důvodu, že v několika relativně nedávných kauzách toto privilegium figurovalo v soudních nálezech jako platný právní argument, aniž by měl kdokoli potřebu jeho hodnověrnost či jednoznačnost problematizovat.⁶⁴ Navzdory těmto rozporům se však po několika dalších argumentačních výměnách zemskému soudu podařilo své stanovisko prosadit. Není přitom vyloučeno, že určitým faktorem nahrávajícím názoru zemského soudu mohla být tendence dvora k unifikaci justičního systému, v němž samostatná soudní jurisdikce olomouckých (arci)biskupů působila jako nesystémový prvek, byť kroměřížský lenní soud zůstal součástí moravské soudní organizace až do r. 1850.⁶⁵ Kauza olomouckého

⁶⁰ Dekret z 20. června 1777, viz MZA, f. A3, inv. č. 796, fol. 78. Nález byl definitivně publikován na tříkrálovém soudu r. 1778. Tamtéž, fol. 89–92.

⁶¹ Žaloba byla podána na stejném soudu jako fiskální žaloba na Antonína Mladotu (1776), viz MZA, f. A3, inv. č. 796, fol. 44.

⁶² Vydání majestátu předcházelo sněmovní rozhodnutí týkající se jurisdikčních vztahů zemského a manského soudu z r. 1582, z něhož majestát z r. 1590 obsahově vycházel; blíže viz Jana JANIŠOVÁ, *Šlechtické spory o čest na raněnovověké Moravě. Edice rokové knihy Václava z Ludanic z let 1541–1556: historická studie a edice*, Brno – Olomouc 2007, s. 105–116.

⁶³ Podrobně viz MZA, f. A3, inv. č. 796, fol. 59–61.

⁶⁴ Viz např. interlokutorní nález ve sporu mezi věřiteli Arnošta Julia Gellhorna a kardinálem Ferdinandem Juliem Troyerem, MZA, f. A3, inv. č. 794, fol. 213–220.

⁶⁵ Stanislav LAPČÍK, *Nástin vývoje lenní organizace olomouckých biskupů a arcibiskupů*, Olomoucký archivní sborník 3, 2005, s. 38–55.

leníka Emanuela Jockaye tak dospěla až do nálezové fáze, v níž soud obžalovaného zprostil viny.⁶⁶

Kauzy kolektivních právních subjektů

Ačkoli zemský soud fungoval primárně pro šlechtu, vystupovali na něm i ostatní složky stavovské společnosti. Příslušnost jiných než šlechtických subjektů k zemskému soudu upravovaly smlouvy, které se v předbělohorském období staly součástí zemského práva a byly vtělovány do zemských zřízení. Obecně platila zásada, že volba soudu se řídí sociálním a právním statusem žalovaného, avšak podrobnosti stanovovaly smlouvy z let 1486 a 1493 v případě stavu městského a z r. 1587 v případě duchovních.⁶⁷ Pohled do praxe zemských soudů po r. 1650 však ukazuje, že v 17. a 18. století fungovaly zemské soudy daleko univerzálněji. Přehlédneme-li kauzy, do nichž byla zapojena královská města, kláštery a jiné duchovní subjekty či jednotlivci, narazíme na řadu případů, v nichž šlechtický element zcela absentoval. Omezíme-li se na tereziánské období, lze věcně okruh těchto sporů rozčlenit do třech skupin: hraniční rozepře, spory o mílové právo a spory týkající se patronátního práva, v ojedinělém případě se pak jednalo o právo směnečné.⁶⁸ Patrně nejméně překvapivou skupinu soudních kauz představují spory o hranice panství, neboť se týkaly deskových statků, jejichž rozsuzování patřilo tradičně k hlavním funkcím zemského soudu. Nejčastěji (ve čtyřech případech) jde o spor mezi šlechtickým majitelem panství a klášteřem, přičemž kláštery se nacházejí na straně žalobců i žalovaných,⁶⁹ v jednom případě se jedná o spor mezi dvěma kláštery.⁷⁰ V případě sporů o mílové právo vystupovalo v pozici žalobce výhradně město Brno, jež svou argumentaci ve všech případech opíralo o privilegium Václava I. z r. 1243, jímž se brněnské mílové právo zakládalo. Mezi pohnanými institucemi figurují Mariánská škola (*Maria Schul*, tzv. ústav šlechtičen), brněnská kapitula, dominikánky z kláštera sv. Anny a naposledy byli v r. 1781 (tj. po zrušení jezuitského řádu) žalováni správci majetku brněnské jezuitské koleje.

Jurisdikčně a procesně nejkomplikovanější skupinu sporů se zapojením nešlechtických subjektů představují soudní řešení příslušnosti patronátního práva. Tato problematika se na zemském soudu objevila v tereziánském období opět ve čtyřech případech.

⁶⁶ MZA, f. A3, inv. č. 796, fol. 113–117.

⁶⁷ František KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání Obnoveného zřízení zemského (1526–1628)* II, Brno 1902, s. 114–116; J. JANIŠOVÁ, *Šlechtické spory*, s. 120–121.

⁶⁸ Spor Maxmiliána Dauna s paulánským klášteřem ve Vranově u Brna; MZA, f. A3, inv. č. 794, fol. 70–71. Viz též pozn. 45.

⁶⁹ Augustiniáni od sv. Tomáše u Brna vs. Marie Antonie Hrzánová z Harasova (žaloba podána r. 1744); Václav Kořenský z Terešova vs. premonstráti z Hradiště u Olomouce (1755); Marie Cecílie ze Seckenbergu vs. brněnští jezuité (1759); cisterciáčky na Starém Brně vs. Emanuel z Liechtenštejna (1767).

⁷⁰ Sousedský spor mezi zábrdovickými premonstráty a královopolskými kartuziány kvůli nově postavenému valu na hranici kartuziánského panství. Spor byl vyřešen smírně po zásahu soudní komise, složené ze zemského soudce Emanuela Hotovce a nejvyššího písaře Václava Maximiliána Kriesche. MZA, f. A3, inv. č. 793, fol. 38–39.

Důležitý spor tohoto obsahu byl rozsouzený v r. 1755, ačkoli byl zahájen půhonem již v r. 1718. V roli původní žalobkyně stála Marie Františka z Kufsteinu, nyní se v této roli nacházel aktuální majitel panství Jan Filip z Verdenberku, na místě obžalovaných stáli faráři z městeček Mohelno a Náměšť nad Oslavou. Spor byl veden *in puncto decimarum novarium* a klíčovou v něm byla otázka, mají-li faráři dostávat desátky z nově nabytých či nově obdělávaných pozemků. Žalující strana zastávala stanovisko, že z nových dominikálních pozemků by duchovní správě žádné finanční příjmy plynout neměly a dokládala svá tvrzení mj. revizemi katastru z r. 1718. Podle žalovaných farářů je pro výměr desátků naopak irrelevantní, zda je půda dominikál či rustikál, stejně jako otázka, jde-li o *agri novales*. Zemský soud se ocital v komplikované situaci, neboť se v tomto případě nemohl opřít o normy světského práva, resp. musel řešit otázku priority práva kanonického (vč. dekretů tridentského koncilu) a jeho použitelnost na zemském soudním fóru. V rozhodnutí soudu nakonec převážil princip legality. Soud dal za pravdu žalované straně, neboť žalující strana se nemohla dostatečně prokázat normativním předpisem, podle něhož by sporné pozemky měly být z placení desátku vyňaty. Soud výslovně uvádí, že vše, co sporná strana před soudem tvrdí, musí také zákonně doložit („einem jeden Kläger dasjenige, so Er in judicium deduciret, auch Rechtlichen zu erweisen obliget“, fol. 273). Žalovaná strana naproti tomu nejen že pomocí kanonického práva obhájila existenci nároku na duchovní příjmy, ale byla schopna doložit i jejich placení zpětně až do r. 1712.⁷¹ Obdobnou podstatu, tj. rozporování placení desátků z dominikálních pozemků, měly i další dva zahájené spory, ty však nedošly k soudnímu řešení a nelze tedy na základě soudních protokolů zjistit, jakým způsobem k nim zemský soud přistupoval.⁷² Poněkud odlišným případem je potom spor mezi šternberskými augustiniány a hradištskými premonstráty o patronátní právo v obci Výšovice u Prostějova. Tato kauza souvisela s obnovou farnosti v obci, v níž augustiniáni vlastním nákladem vystavěli, resp. obnovili kostel sv. Vavřince, s úmyslem vykonávat zde i duchovní správu. Výšovice přitom byly až do této chvíle církevně administrovány z nedalekých Vřesovic, patřících hradištským premonstrátům, ve sporu tedy šlo o oddělení patronátních příjmů nově vzniklé farnosti.⁷³

Spory poddaných proti vrchnostem

Poslední významnou kategorií sporů řešených v tereziánském období u zemského soudu představuje 6 půhonů poddanských měst a obcí proti vlastním vrchnostem. Patrně nejzávažnější spor tohoto druhu byl řešen již na přelomu čtyřicátých a padesátých let. V tomto případě se vyskytla situace, v níž se město jako celek pokusilo zvrátit svůj poddanský status – jednalo se o spor města Jevíčka proti Marii Františce Salmové, přičemž

⁷¹ Srv. obsáhlý záznam o projednávání případu a následný nález, MZA, f. A3, inv. č. 793, fol. 263–275.

⁷² Ve čtyřicátých letech na zemském soudu figuroval spor Josefa Illeshazyho s olomouckým biskupem Wolfgangem Hanibalem Schrattenbachem o patronátní právo na panství Brumov; v r. 1759 byl na soudu přijat půhon bratrů Johanna a Leopolda Wayayových proti ratajskému faráři Josefu Puchaziovi.

⁷³ Spor byl komplikovaný i z procesního hlediska, k jeho řešení si soud musel vyžádat dobrozdání olomoucké konzistoře. Skončil však úspěchem žalobců, viz MZA, f. A3, inv. č. 793, fol. 223–244.

podle názoru jevíčských by jejich obec měla mít status tzv. municipálního města.⁷⁴ Určit poddanský status města, popřípadě domoci se změny soudní cestou, bylo jak pro jevíčské reprezentanty, tak i pro žalovanou vrchnost poměrně náročné. Počet příloh soudního spisu dosáhl mimořádné úrovně, neboť žalující strana se snažila doložit udělená privilegia, jejich pozdější konfirmace a aktuální platnost pro město, žalovaná vrchnost naopak kromě rozporování argumentů protistrany uváděla četné případy, v nichž jevíčská obec vystupovala sama o své vůli jako obec poddanská. Soud skončil v r. 1753 výmazem, avšak jevíčští se proti tomuto ukončení procesu úspěšně bránili cestou revize adresované *Oberste Justizstelle*. Příklad byl vrácen soudu k novému projednání a r. 1756 dospěl k rozsudku, jenž dopadl pro obec nepříznivě.⁷⁵ Na změnu svého statusu si tak Jevíčko muselo počkat až do josefinských reforem městské správy v r. 1787, kdy se stalo jedním ze 44 moravských měst, v nichž byl zřízen tzv. regulovaný magistrát odpovídající právnímu postavení municipálního města.⁷⁶ Příklad do jisté míry obdobný, avšak se zcela odlišným výsledkem, se objevil v r. 1750, kdy obec Potštát usilovala o uznání osobní svobody pro několik konkrétních úřednických rodin. V této kauze se žalujícím podařilo prokázat jak platnost osvobozujících privilegií, tak i jejich pozdější konfirmace a naopak jednání vrchnosti (hrabata Walderode z Eckhausenu) směřující k jejich neuznání či ignorování bylo soudně označeno za svévoli.⁷⁷ Další poddanské žaloby proti vrchnostem, jež se u zemského soudu objevily, nebyly meritorně tolik komplikované, avšak procesně soud dosti zaměstnávaly, neboť to byly právě poddanské obce, které se nejčastěji uchýlovaly k revizi procesu. Týkaly se převážně hospodářských privilegií (zřízení panského dvora, právo k obecním lesům nebo porušení mílového práva),⁷⁸ pouze v jednom případě se poddanské město snažilo uhájit své právo dosazovat na městskou faru duchovního správce nezávisle na vrchnosti.⁷⁹

⁷⁴ Municipální město představovalo určitý mezistupeň mezi městem poddanským a plně svobodným městem královským. Municipální města se nevymanila zcela ze vztahu vůči vrchnosti, avšak neměla nad sebou vrchnost poddanskou (*Grundobrigkeit*), ale pouze tzv. ochrannou (*Schutzobrigkeit*), již byla povinovávána nižší mírou povinností a mohla vykonávat vlastní soudní pravomoc. K problematice municipálních měst viz Christian D'ELVERT, *Die Municipalstädte in Mähren und Oester. Schlesien und deren Verhältnisse zu ihren Schutzobrigkeiten*, Notizen-Blatt der Historisch-statistischen Section 1865, č. 6, s. 41–46, č. 11, s. 81–88, č. 12, s. 94–98; Lidmila FRANKOVÁ, *Ochranná municipální města v Čechách (Studie o vývoji a postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře)*, Sborník archivních prací 28, č. 2, 1978, s. 292–355; Valentin URFUS, *Právní postavení poddanských ochranných měst v 18. století*, in: Poddanská města v systému patrimoniální správy, Ústí nad Orlicí 1995, s. 5–10; Jiřina ŠTOURAČOVÁ, *Reformní zásahy Marie Terezie a Josefa II. do městské správy na Moravě*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, Studia minora Facultatis philosophicae Universitatis brunensis C 50, 2003, s. 169–176; Marie PLEVOVÁ, *Spory města Jemnice s jeho vrchností v 70. a na počátku 80. let 18. století a pokus o jejich řešení na základě konfirmačních listin Marie Terezie*, tamtéž, s. 187–196.

⁷⁵ MZA, f. A3, inv. č. 794, fol. 18–25.

⁷⁶ J. ŠTOURAČOVÁ, *Reformní zásahy*, s. 174–175.

⁷⁷ Nález z r. 1753 viz MZA, f. A3, inv. č. 793, fol. 75–83.

⁷⁸ Kojetín vs. vév. Schleswig-Holstein (nález viz MZA, f. A3, inv. č. 793, fol. 132–150), Březolupy vs. olo-moucký kanovník Jan Ferdinand Longueval (tamtéž, inv. č. 796, fol. 148–157), město Kroměříž vs. olo-moucká kapitula (tamtéž, inv. č. 796, fol. 131–141).

⁷⁹ Město Prostějov vs. Josef Václav z Liechtenštejna; nález viz MZA, f. A3, inv. č. 794, fol. 319–324.

Poznámky k personálnímu složení soudu

Posledním tematickým celkem, kterému budeme v rámci přítomné studie věnovat alespoň v základních rysech pozornost, je personální složení soudu a otázka, má-li eroze zemskosoudní agendy svůj odraz také v tom, kdo tuto instituci tvořil. Vzhledem k povaze dominantního pramene, totiž soudních protokolů (pamětních knih) evidujících prostou přítomnost soudců, ovšem nebude na tomto místě možné činit příliš hluboké závěry. Normativní rozdělení soudcovských míst na zemském soudu v poměru 14 : 6 mezi panský a rytířský stav zůstalo nedotčeno. Dvacet soudců doplňují tři nejvyšší úředníci za panský stav, od čtyřicátých let 17. století i podkomoří a nejvyšší písař. Obnovené zřízení pak ještě počítá i s účastí olomouckého biskupa, k níž však po r. 1650 již nedošlo.⁸⁰ Mimo biskupa tak na soudu mohlo zasedat až 25 osob. V tereziánském období nebylo tohoto plného stavu dosaženo, stejně jako ideálního poměru mezi panským a rytířským stavem. V těchto dekádách dosahovala nejvyššího počtu osob s oprávněním účastnit se soudu čtyřicátá léta, kdy se počet soudců a úředníků pohyboval okolo dvaceti, do vůbec nejvyššího personálního stavu se soud dostal v r. 1750, kdy na něj mohlo dorazit teoreticky až 24 osob (v praxi se jich nejvíce sešlo ke svatotrojickému soudu téhož roku, a sice 17). Zvláště panský stav vstupoval do čtyřicátých let ve velmi stabilizované podobě. Bylo to způsobeno silnou generací soudců, z nichž mnozí strávili v předchozím období u zemského soudu i několik desítek let. V téže dekádě se naopak v personálním podstavu nacházeli rytířští soudci – v letech 1745–1748 se běžně stávalo, že jediným zástupcem rytířského stavu na soudu byl nejvyšší písař. Od r. 1743 začalo docházet ke generační obměně, v panském stavu byli od tohoto data jmenováni dva noví soudci přibližně každé dva roky. Ještě po celá padesátá léta neklesal oficiální počet osob na soudu (tj. celkový úhrn nejvyšších úředníků a soudců, nikoli jejich reálná přítomnost) pod 20 a v následující dekádě se stále držel v rozmezí mezi 16 a 18. Teprve od r. 1770, kdy ukončilo svou činnost naráz 5 soudců a jejich místa již nebyla plně obsazena, se zemský soud nacházel personálně vzato v jakémsi udržovacím modu na úrovni usnášeníschopného minima, který měl zajistit fungování této instituce až do její josefínské rekonstrukce. Na formulaci posledního nálezu v r. 1783 se tak podílelo již pouze 8 osob.

Průměrnou délkou setrvání zemských soudců ve funkci bylo 17 let v případě stavu panského a 16 let v případě rytířů. Rekordmanem v délce působení u soudu byl František Josef Heisler z Heitersheimu, který se na soudním jednání objevil poprvé již v r. 1711, od r. 1738 působil ve funkci nejvyššího sudího a r. 1748 se stal zemským hejtmánem. Posledního soudu se zúčastnil v r. 1752, celkem zde tak strávil 41 let. Obdobně dlouhou dobou působení se může vykázat i Adam Ignác Berchtold z Uherčic, jenž nastoupil k zemskému soudu v r. 1730 a jeho jednání se pravidelně účastnil až do své smrti v r. 1770, celkem tedy opět 41 let.⁸¹ Naopak nejkratší dobu u soudu strávil František Arnold z Adlernu a Wittenu, který zemřel krátce po svém jmenování nejvyšším sudím a stihl tak navštívit pouze jediný soud v r. 1766. V ohledu průměrného služebního stáří soudců je patrný určitý vývoj. Zatímco ve čtyřicátých letech tvořily soud dominantně osoby, které zde strávily více než 20 let a právě v této dekádě se jejich působení chýlilo

⁸⁰ H. JIREČEK (ed.), *Obnovené zřízení*, s. 44–45.

⁸¹ Od r. 1748 byl Adam Ignác Berchtold ve funkci podkomořího, v r. 1763 se stal nejvyšším komorníkem.

ke konci,⁸² s generační obměnou přichází u tohoto parametru změna a průměrný počet let u soudu klesá přibližně na 13. V padesátých letech se tempo změn poněkud zvolnilo, od r. 1764 však opět nabralo na intenzitě. Soudci dosazení do soudu po tomto datu zde už strávili průměrně jen 8 let, dokonce se začaly množit případy soudců, kteří se na chodu zemského soudu podíleli méně než pět let, tedy méně než normativně garantované *quinquennium*, na něž soudcovskou hodnost oficiálně dostávali. Znamená to tedy, že v šedesátých a sedmdesátých letech nejen že klesá absolutní počet zemských soudců, ale dochází mezi nimi i k větší fluktuaci, což stabilitu zemského soudu nepochybně dále znejistovalo.

Ve srovnání s předchozím obdobím došlo v tereziánské době ke zřejmému posunu i v ohledu kritérií, která vedla k zisku hodnosti zemského soudce. V době vlády Karla VI. se klíčová rozhodnutí o obsazení uvolněné pozice uskutečňovala na Moravě. Žádosti pretendentů posuzovali zemský hejtmán a nejvyšší komorník, kteří sestavovali dvě samostatná dobrozdání, jež postupovali dvorské komoře. Ta učinila z obou elaborátů závěr a s připojením vlastního stanoviska (tj. jména vybrané osoby) postoupila celý spis panovníkovi k potvrzení.⁸³ Mezi kritérii vyzdvihovanými v dobrozdáních moravských úředníků i v názorech dvorské kanceláře se rovnoměrně objevují úřední zkušenosti a schopnosti, znalost zemského práva (která však nebyla nijak prověřována), schopnost komunikovat v obou zemských jazycích a zásluhovost individuální či rodová.⁸⁴

Od padesátých let lze však ze strany dvora zaznamenat snahu učinit proces výběru vhodných kandidátů exaktnější. Nejprve byly v r. 1750 u zemského soudu publikovány dva reskripty, které usilovaly o to, poskytnout mladým pretendentům zemskosoudní hodnosti prostor pro získání zkušeností a sběhlosti v každodenním soudním provozu. Reskripty postulují jakousi zkušební dobu, během níž neměly mít úřední či soudní výkony těchto *junge Leute* právní váhu a měly být podrobovány zvýšené kontrole, a to včetně jejich odesílání do Vídně.⁸⁵ Reskript přitom nebyl formulován nijak ultimativně,

⁸² Typickým příkladem budiž hofrychtář, kancléř královského tribunálu a současně nejdéle u soudu působící zemský soudce za rytířský stav František Antonín Salava z Lípy, jenž zde působil 36 let (1708–1743).

⁸³ Podrobněji viz J. DAVID, *Moravské právo*, s. 231–237.

⁸⁴ Tamtéž, s. 234–235.

⁸⁵ „... unter was für Modalitäten die zu Justitz-Stellen aspirirende junge Leuthe mittelst der Aufnehmung von dem zeitlichen praeside und gesammten Rath zur Frequentirung deren Raths-Sessionen, jedoch ohne allen Titel und Rang zu denen künftigen Dienst-Ersatzungen excoliren zu lassen, mit allerhöchstem Befehl, das bevor hierüber von der allerrh. Behörde eine finale Resolution geschöpffet wurde, alle hierländische kais. k. Dicasterien, **unter welchen ebenfalls ein hochl. k.k. Landrecht begriffen**, ihren guttachtigen Bericht erstatten sollen, und so dann [...] mehr allerrh. besagte röm. kais. Mayestät als Mitregent allerhuldreichigst statuiren, das also denen zu Justitz-Stellen aspirirenden und von dem zeitlichen praeside auffgenohmenen jungen Leuthen die acta ad elaborandum zugetheillet, und ihre vota selbte je gleichwohlen nur **pro sola informatione** ohne hierauff ad effectum formandi conclusi zu reflectiren, abzulegen gestattet wurde, anbei die consonationes ihrer elaboratorum mit ende decembris praesentis anni per relationem nacher Hoff eingesendet werden möchten, annebst damit nicht die Zahl deren Accessisten sich allzu stark vermehre, von dem zeitlichen praeside bevor die allerrh. Approbation einzuhohlen und aber falls überall obige in dem diesfalls allerunterth. zu Erstatthen-kommenden Gutachten eine Reflexion vorgekehret werden solle.“ MZA, f. A3, inv. č. 792, fol. 110–112 (zvýraznění J. D.).

nýbrž vyzýval dotčené soudy k oponentuře.⁸⁶ Už z této dvorské aktivity vyplývá, že k působení u zemského soudu nebylo ještě na počátku padesátých let 18. století nutné disponovat formálním právnickým vzděláním, a odráží se v ní také skutečnost, že moravské prostředí neposkytovalo přinejmenším do r. 1784 šanci si formální právníké vzdělání doplnit.⁸⁷ K pokusu o další zpřesnění přijímací procedury nových soudců došlo na sklonku padesátých let, kdy byla zavedena povinnost doložit alespoň zahájení univerzitního studia práv.⁸⁸

Ačkoli se zmíněné normy evidentně vztahují k mladým uchazečům o úřední a soudcovská místa, od r. 1743 se ve více než polovině případů stalo, že k zemskému soudu byla jmenována osoba působící předtím již několik let v jiné soudní instituci.⁸⁹ Dochá-

⁸⁶ Není zřejmé, zda toto opatření přešlo skutečně do praxe, neboť soudní protokol zachycuje poměrně výraznou nevoli, kterou tento krok v řadách zemských soudců vyvolal a jež byla vtělena do úředního dobrozdání: „Nun wäre aber dieses hochlöbl. k. Landrecht bereits mit allen darzu nöthigen hochansehentlichen commembris bestellet, dahero keinerdings anzusehen, warum mehreren zu diesem der Zutritt allerhuldreichst gestattet werden könnte, anebst thätte sich bei diesem hohen landrechtlichen dicasterio äusseren, dass bei demselben kein campus vorhanden, mittelst welcher oberdeutten jungen Leuthen eine excolirung finden wurden, allermassen die allhier zu discerniren-kommende causae ordinariae jedesmahl von dem l. k. Amt der Landtaffel als diesfälligen Judice instruenta, nicht allein völlig instruirter, sondern auch inrotulirter, und obsigillirter anhero remittiret werden, und so dann über die hierauf hierorths eröffnete acta keine referatur gepflogen, sondern selbte de verbo ad verbum cum omnibus acclusis von dem k. vicelandschreiber in facie officii zur Ablesung kommen, als dann nach denen von denen k. Herren Landrechtsbeisitzer abgenohmenen allseithigen votis von dem k. Herren obrist Landrichter das conclusum gesprochen, und soforth in derselbstigen Session über dasselbe der landrechtliche Nalez von dem k. Herrn obristen Landschreiber verfasst wird. Mithin bei diesen obwaltenden Umständen dergleichen junge, zu denen Justitz-Stellen aspirirende Leuthe bey einem k. k. Landrecht keine Gelegenheit erscheinen, sich diesfals in elaborandis referatibus qualificiret zu machen, und da übrigens zwar denen causarum pupillarum das hochl. k. Landrecht das forum competens ist, nichts destoweniger nachdem selbe in Gegenwarth deren Parthen tractiret werden, so ist dessenthalben nicht so viel es ad praxim judicalem gehöriges darbei zu beobachten. Solchemnach findet dieses hohe landrechtliche Collegium keinen Methodum durch welchen mehr Eingangs erdeutte junge ad judicialia dicasteria aspirirende Individua qualificiret werden könnten, dieses also ihre R. k. May. mehrbesagtes hochl. k. Landrecht ohnmasgebigh alerunteth. guttachtlich einzuberichten vermeinet.“ Tamtéž, fol. 112.

⁸⁷ Od 80. let 17. století probíhala v Olomouci soukromá výuka práva subvencovaná zemskými stavy, samostatná právníká fakulta vznikla při olomouckém lyceu v r. 1784, oprávnění udělovat akademické tituly však získala až v r. 1827. Václav NEŠPOR, *Dějiny university olomoucké*, Praha 1947, s. 41–71; Jan NAVRÁTIL (ed.), *Kapitoly z dějin olomoucké univerzity 1593–1973*, Ostrava 1973, s. 113; Radim LABSKÝ, *Dějiny výuky práva na právníké fakultě v Olomouci*, magisterská diplomová práce, Právníká fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2009, s. 19–32.

⁸⁸ „... sub acto 8. Julii 1758 Jahrs erstattete Relation, kraft welcher Ihre Kais. Königl. May. durch ein allerhöchstes rescriptum allergnädigst angefohlen haben, dass alle diejenige candidati welche umb eine bey denen judicial-Stellen vacirende Raths- oder subalternen Stellen suppliciren, künftighin jedesmahl ihrem petito das attestatum des Directoris Studii Juridici ob der Supplicanten den Calculum Eminentia, oder wenigstens die Notam primae Classis erhalten haben, beylegen sollen, als widrigens über sothane Bittschrift weder ein guttachten, noch eine Gradual-Promotion vorzuschlagen seye.“ MZA, f. A3, inv. č. 794, fol. 144. K institutu studijních direktorů viz Georg Norbert SCHNABEL, *Geschichte der juridischen Fakultät an der vereinigten Carl-Ferdinandeischen Hochschule zu Prag*, Prag 1827.

⁸⁹ Samostatnou otázkou k dalšímu prosopografickému výzkumu je věková struktura zemského soudu. Na základě provedených deseti sondází lze říci, že po r. 1743 nastupovali zemští soudci do funkce

zí tak k personálním překryvům, které nejsou pro úřední sféru 17. a 18. století ničím neobvyklým. V průběhu 18. století však dochází k posunu v tom, s jakými institucemi a v jaké míře se zemský soud prolínal. Zatímco ještě v první čtvrtině tohoto věku působili zemští soudci souběžně nejčastěji jako krajsí hejtmané, od r. 1726, kdy se nejvyšší zemští úředníci stali členy královského tribunálu, stoupá podíl překryvu právě s touto institucí.⁹⁰ Tereziánské reformy tento trend prohloubily. Akcentování oddělenosti politické a soudní správy vedlo k tomu, že se mezi soudci setkáváme s nositeli politicko-správních funkcí již jen zcela výjimečně. Krajsí hejtmané se objevují pouze čtyři na počátku čtyřicátých let, od obnovení krajské správy v r. 1748 již žádný.⁹¹ Zcela minimální průnik lze zachytit i v případě nového zeměpanského úřadu, a sice královské reprezentace a komory, resp. zemského gubernia. Systematické propojení se zemským soudem bylo zajištěno pouze v osobách prezidentů těchto úřadů, vykonávajících zároveň úřad nejvyššího komorníka, resp. zemského hejtmána.⁹² Členové reprezentace a komory na úrovni radů s paralelní funkcí zemského soudce se vyskytli pouze dva: Alois Podstatský z Prusinovic a Lazar z Wimmersbergu (ten však pouze v jediném roce).

Oč slabší bylo zastoupení zemských soudců na zeměpanské politické správě, o to silnější je jejich spoluúčast na správě soudní. V tereziánském období (a patrně již od r. 1726) nelze hovořit o konkurenčním vztahu mezi zemským soudem a královským tribunálem. V r. 1740 tvořili zemský soud z tribunálního okruhu vedle třech nejvyšších úředníků ještě další tři řadoví asesori.⁹³ Omezíme-li se na osoby přijaté do soudu od r. 1743, je zřejmé, že podíl výlučných zemských soudců vůči soudcům disponujícím zároveň pozicí u královského tribunálu je relativně vyrovnaný (11:9), přičemž tento průnik nadále zvyšují zmiňovaní nejvyšší zemští úředníci. V případě rytířského stavu je pak toto institucionální prolnutí ještě markantnější, vychází v poměru 4:6 ve prospěch tribunalistů. Nejčastější postup přitom spočíval nejprve v zisku asesorského místa u tribunálu a teprve následně s několikaletým odstupem v přístupu na zemský soud. Z tohoto pohledu je tedy možné královský tribunál vnímat jako jakýsi personální rezervoár pro zemský soud. Pravidelnost fungování tribunálu pak měla vliv i na okolnost, že se u zemského soudu v 18. století již prakticky nesetkáváme s ohrožením jeho funkčnosti z důvodu absencí jeho členů. Pro úplnost již jen dodejme, že mezi zemskými soudci zasedali také dva členové zeměpanského soudního grémia *consessus delegatus* (prezident *consessu* Augustin Ferdinand z Herbersteinu a Ignác Antonín Langer).⁹⁴

v průměrném věku 33,8 let, přičemž krajní hodnoty se pohybují mezi 23. a 47. rokem (Jan Václav Widman – 25; František Antonín Schrattenbach – 31, Jan Nepomuk Podstatský – 38, Emanuel František Hotovec – 39, František Augustin Walldorf – 40, Ludvík Antonín ze Žerotína – 24, Gottfried Ignác Walldorf – 23, Josef Antonín z Astfeldu – 47, Jan Nepomuk Hausperský – 28, Jan Kryštof z Blümegenu – 43).

⁹⁰ J. DAVID, *Moravské právo*, s. 235–237.

⁹¹ Adam Ignác Berchtold (Znojmo), František Xaver Šubíř z Chobyně (Olomouc), Karel Otto ze Salmu (Přerov) a František Augustin Walldorf (Brno). K obnovení krajských hejtmanů v r. 1748 viz Z. SVITÁK, *Z počátků*, s. 45–48.

⁹² Jindřich Kajetán Blümegen, František Antonín ze Schrattenbachu, Arnošt Kryštof Kounic-Rittberg a Jan Kryštof z Blümegenu.

⁹³ Jindřich Kajetán Blümegen, Václav Michel z Vrbna a Augustin Ferdinand z Herbersteinu, který byl současně prezidentem *Judicia in causis commissorum* (později *consessu delegatu*).

⁹⁴ Podrobně k personálnímu vývoji zemského soudu viz Příloha III.

Závěry a otázky

Přítomná studie si vytkla za cíl provést rozbor formálního postupu jednání zemského soudu, kvantity a obsahu projednávaných kauz, stejně jako provést základní přehled vývoje jeho personálního složení. Bylo konstatováno, že jak normativní ukotvení, tak i formální průběh soudního jednání neprošel v tereziánském období žádnou signifikantní změnou. V tomto ohledu se plně projevilo lpění na tradici a velká setrvačnost původem stavovské instituce. Pohled na realitu soudní každodennosti však poskytuje odlišný obraz. Soudní protokoly (pamětní knihy), které zde sloužily jako dominantní pramen, jsou výmluvnými svědky „odcházení“ této instituce. Ústup zemského soudu z právního života země však nebyl iniciován cestou restriktivních reformních opatření. Na zemský soud se v tereziánském období jednoduše obracelo stále méně osob. Bylo tomu tak i navzdory skutečnosti, že po zrušení dlouhodobě neukončených kauz v padesátých letech fungoval zemský soud jako relativně efektivní instituce. Vyjma několika excesivních dlouholetých sporů se řízení u zemského soudu dařilo odbývat v horizontu 2 až 5 let, což je ve srovnání s předchozím obdobím velký posun. Šlechtická složka společnosti, jíž byl zemský soud primárně určen, však přibližně od poloviny šedesátých let neměla na řízeních před zemským soudem prakticky žádný zájem.

Druhou skutečností, kterou se studie pokusila doložit, je okolnost, jak málo se zemský soud v závěru své existence svým složením lišil od ostatních vrcholných zemských orgánů. Dichotomie stavovský–zeměpanský, o níž byla řeč v úvodu práce, se z tohoto pohledu jeví jako již zcela fiktivní. Spíše zde máme co činit s jednotnou zemskou reprezentací, která je sice vnitřně diferencovaná (např. různým podílem vzdělaných právníků a úředníků vůči osobám se stavovskou hodností a rodinným či majetkovým zázemím, jimž ovšem právnické vzdělání schází stále méně často), avšak přelévá se mezi různými tereziánskými grémii a dikasterii. Stejně osoby se potkávaly na mnoha úrovních: zemští soudci se se svými kolegy setkávali častěji u královského tribunálu, někteří u *consessu delegatu*, další v zemském stavovském výboru, špičky zemské správy též u reprezentace a komory či v guberniu. V tomto ohledu by bylo více než vhodné provést podrobnou prosopografii tereziánských úřadů, která by naznačené spojitosti definitivně potvrdila či vyvrátila.

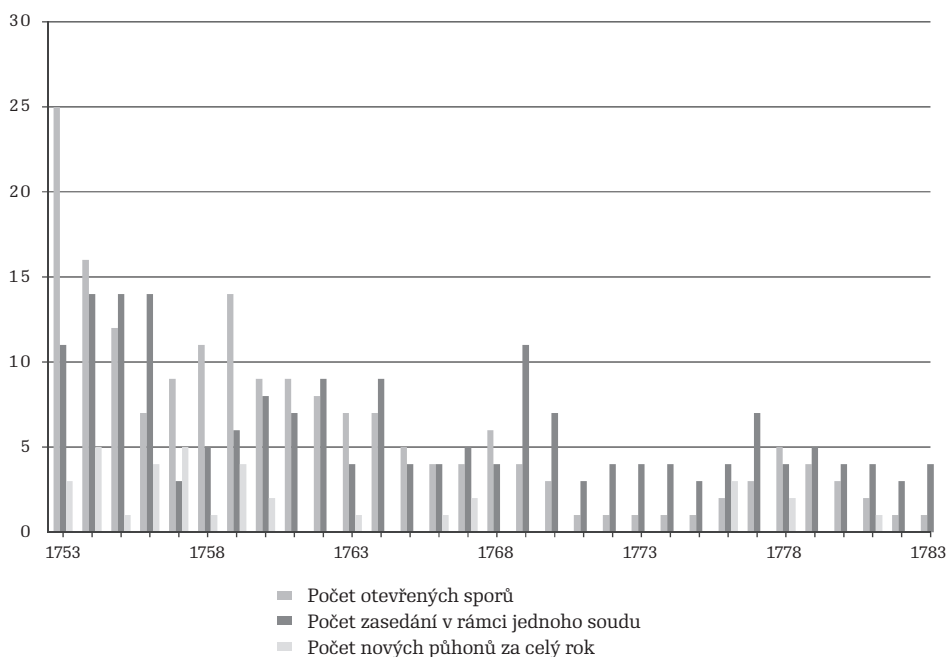
Jak už tomu u nově zjišťovaných skutečností bývá, množství nově vzniklých otázek převyšuje množství hotových závěrů. První otázka, kterou bychom si měli položit, se vztahuje k okolnosti, kdy proces mizení zemského soudu vlastně začal a co bylo jeho příčinou. Velké množství „mrtvých“ kauz z třicátých let naznačuje, že určitá dysfunkčnost se mohla začít projevovat už i v předtereziánském období. Lze zatím jen odhadovat, zda příčinou byla těžkopádnost zemského soudu, popřípadě nákladnost řízení. Pro jiné příčiny, jako by mohla být např. nějaká ztráta kredibility, prozatím neexistuje žádný důkaz. Stejně tak je otázkou, jakým způsobem řešili své právní rozepře ti, kdo se na zemský soud odmítali obrátit. Např. ve vztahu k deskovým statkům či dědickým sporům byl zemský soud prakticky nenahraditelný. Je přitom málo pravděpodobné, že by v období mezi šedesátými a osmdesátými lety 18. století radikálně zanikla potřeba stavovských osob řešit právní spory. Zcela hypoteticky lze usuzovat, že v této době vzrostl podíl mimosoudních porovnání a arbitrážních řízení, o kterých je však vzhledem k jejich slabě institucionalizované podobě obtížné se pramenně dozvědět. A nako-

nec – stejné či ještě mnohem větší desideratum jako zemský soud představuje poznání jeho josefinského nástupce – moravskoslezského zemského soudu, jenž v r. 1783 zahájil svou činnost. Toto judicium známe navzdory dochovaným pramenům prakticky pouze z normativů, které k jeho ustavení vedly, jeho reálné působení zůstává velkou neznámou. Pokud stavovský zemský soud neměl v závěru své existence prakticky co na práci, čím se zabývala svým obsahovým vymezením obdobně konstruovaná instituce, zasedající pravidelně několik dní v týdnu? V těchto otázkách by zajisté bylo možné pokračovat *ad libitum*. Pokud některá z nich podnítl další výzkum, bude to pro tuto studii ten vůbec nejlepší závěr.

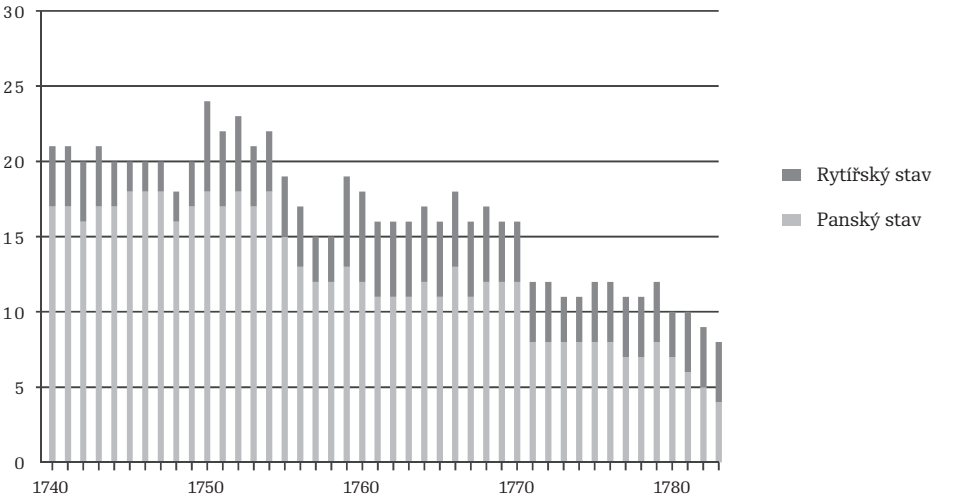
Přílohy

Příloha I. Korelace počtu otevřených sporů, počtu sezení v rámci jednoho soudu a počtu nových půhonů v letech 1753–1783

Pozn.: Pro zjednodušení přehledu byly v grafu brány v potaz u prvních dvou hodnot pouze svatotrojické soudy, počty nových půhonů představují součet za celý rok

Příloha II. Vývoj počtu soudců za panský a rytířský stav v letech 1740–1783

Příloha III. Přehled složení zemského soudu v letech 1740–1783

		CL	
František Josef Ostešovský z Ostešova	1710-1741	32	LRB 1740-1742
František Josef Haisler z Heitersheimu	1711-1752	42	nejv. sudí 1740-1747 z. hejtman 1748-1753
František Karel Chorynský z Ledské	1714-1740	27	LRB 1740-1742
František Kazimír Moravec	1719-1745	27	LRB 1740-1746
Josef Ondřej Roden z Hyrzenau	1720-1749	30	LRB 1740-1749
Maxmilián Oldřich z Kounic	1721-1746	27	z. hejtman 1740-1746
Michael Antonín z Althannu	1722-1747	26	LRB 1740-1747
Leopold z Dietrichsteina	1726-1747	22	nejv. komorník 1740-1747
Václav Kořenský z Terešova	1730-1756	26	LRB 1740-1756
Adam Ignác Berchtold z Uherčic	1730-1770	41	LRB, KH-Znojmo 1740-1747 podkomoří 1748-1762 nejv. komorník 1763-1770

Karel Josef Hrzán z Harasova	1732-1744	13	LRB 1740-1744			
František Xaver Šubíř z Chobyně	1734-1748	15	LRB, KH-Olomouc 1740-1748			
Augustin Ferdinand z Herbersteina	1737-1754	18	KT, předsedající Judicium in causis commissorum 1740-1754			
Karel Otto ze Salmu	1738-1763	26	LRB, KH-Přer. 1740-1754	nejv. sudí 1754-1763		
Jindřich Kajetán z Blümegenu	1738-1759	22	KT 1740-1745	kancléř KT 1746-1747	nejv. komorník 1748-1752	z. hejtman 1753-1759
Václav Michael z Vrbna	1740-1755	16	KT 1740-1752	nejv. sudí 1753-1755		
Jan z Ugarte	1740-1754	15	LRB 1740-1754			
Jan Václav z Widmannu	1743-1751	9	KT, RK? 1743-1751	nejv. sudí 1766-1770		
František Antonín ze Schrattenbachu	1743-1769	27	LRB 1744-1747	nejv. sudí 1748-1752	nejv. komorník 1753-1762	z. hejtman 1763-1769
Jan Nepomuk Podstatský z Prusinovic	1745-1752	8	LRB 1745-1752			
Emanuel František Hotovec	1745-1760	16	KT 1745-1760			
František Augustýn z Walldorfu	1747-1754	8	LRB, KH-Brno 1747-1754			
Ludvík Antonín ze Žerotína	1747-1773	27	LRB 1747-1773			
František Antonín z Imbsenu	1749-1755	7	KT 1749-1755			
Alois Podstatský z Prusinovic	1749-1755	7	RK 1749-1755			
František Roden z Hyrzenau	1750-1762	13	LRB 1750-1754	KT 1755-1762		
Josef z Widmannu	1751-1770	20	LRB 1751-1770			
František Jan Chorynský z Ledské	1752-1764	13	LRB 1752-1764			
Gottfried Ignác z Walldorfu	1754-1764	11	KT 1754-1764			
Jan Josef ze Schumannu	1754-1763	10	KT 1754-1764			
Josef Antonín z Astfeldu	1756-1779	24	KT 1756-1779			

František Antonín Kořenský z Terešova	1759–1783	25	LRB 1759–1783
Jan Nepomuk Hausperský z Fanalu	1764–1780	17	LRB 1764–1780
Leopold František Šlik	1764–1765	2	KT a podkomoří 1764–1765
Mikuláš z Hamiltonu	1764–1765	2	nejv. sudí 1764–1765
Kryštof z Blümegenu	1765–1782	18	podkomoří 1765–1782
Jan Křtitel Mitrovský	1766–1783	18	KT 1765–1775 nejv. sudí 1776–1783
František Arnold z Andlernu a Wittenu	1766	1	nejv. sudí 1766
Michael Václav Chorynský z Ledské	1767–1782	15	LRB 1767–1782
František z Nadasdy	1768–1770	3	LRB 1768–1770
Arnošt z Kaunitz	1770–1772	3	z. hejtman 1770–1772
Leopold z Clary	1773–1776	4	nejv. sudí 1773 nejv. komorník 1774–1776
Josef Karel ze Žerotína	1774–1783	10	nejv. sudí 1773? nejv. komorník 1774–1783
Petr z Blümegenu	1779–1783	5	KT 1779–1783
František Antonín Salava z Lípy	1708–1743	36	hofrychtěř a kancléř KT 1708–1743
Jiří Fridrich Žalkovský ze Žalkovic	1718–1748	31	podkomoří 1718–1723 hofrychtěř 1724–1748?
Václav Maxmilián z Krieschu	1729–1760	32	nejv. písař 1729–1760
Leopold Waldner	1737–1744	8	KT 1737–1744
Jindřich Xaver Hájek z Waldstettenu	1749–1772	24	kancléř KT 1749–1760 nejv. písař 1761–1772
Josef Antonín Astfeld	1749–1756	8	KT 1749–1756
Lazar z Wimmersbergu	1750	1	RK 1750–1754

Antonín Václav Harasovský z Harasu	1750-1752	3	LRB 1750-1752
Sebastian Zeno z Tannhausu	1750-1770	21	LRB 1750-1770
Ignác Antonín Langer	1759-1779	21	KT, consessus delegatus 1759-1779
Karel Ignác z Kranichstädu	1759-1768	10	KT 1759-1768
Gottfried Josef Flamm	1759-1783	25	KT 1759-1783
Jan Zábalský z Tulešic	1771-1783	13	LRB, místokomorník 1771-1783
Jan Nepomuk Günter ze Sterneggu	1775-1783	9	KT 1775-1783
Jan František ze Stiebigu	1781-1783	3	LRB 1781-1783

Legenda:

CL - celkem let strávených u soudu

LRB - pouze funkce předsedícího zemského soudu (Landrechtsbeisitzer)

KT - asesor královského tribunálu

KH - krajský hejtman

RK - předsedící reprezentace a komory

členství v dalších dvorských či zemských komisích nesledováno

Pozn.:

Tabulka odráží členství v zemském soudu od instalace po poslední zachytitelnou reálnou účast, nemusí jít nutně o datum ukončení funkce.